

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE (BİLİM TARİHİ)
ANABİLİM DALI**

MUSTAFA ŞEKİB TUNÇ VE RUHİYAT GELENEĞİ

Yüksek Lisans Tezi

Lütfiye KOÇ GÜNAY

Ankara-2015

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE (BİLİM TARİHİ)
ANABİLİM DALI**

MUSTAFA ŞEKİB TUNÇ VE RUHİYAT GELENEĞİ

Yüksek Lisans Tezi

Lütfiye KOÇ GÜNAY

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Remzi DEMİR

Ankara-2015

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE (BİLİM TARİHİ)
ANABİLİM DALI

MUSTAFA ŞEKİB TUNÇ VE RUHİYAT GELENEĞİ

Yüksek Lisans Tezi

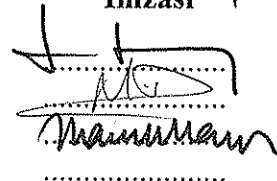
Tez Danışmanı: Prof. Dr. Remzi DEMİR

Tez Jürisi Üyeleri:

Adı ve Soyadı

Prof. Dr. Remzi DEMİR
Prof. Dr. Melek Paray GÜDOĞAN
Prof. Dr. Zehra ÖZMEN

İmzası

Tez Sınavı Tarihi: 14.01.2015

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (...../...../2015)

Lütfiye KOÇ GÜNAY

ÖNSÖZ

Dünyada ve ülkemizde kısa bir geçmişı olan psikoloji biliminin, bilim tarihi çatısı altında akademik düzeyde araştırılması ve aydınlatılması gerekmektedir. Bu düzeyde yapılan bazı araştırmalar gösteriyor ki, Türkiye’deki modern psikoloji çalışmaları Osmanlı’nın son dönemlerinde ortaya çıkmıştır. Osmanlı Dönemi’ne ait telif ve tercüme eserler, hem metin çalışmaları hem de diğer araştırmalarla birlikte, Türk Psikoloji Tarihi’nin yapısı günden güne daha belirgin bir hale gelmektedir. Ancak psikoloji geleneğimizin mahiyeti henüz tam anlamıyla ortaya konulabilmiş değildir. Bu çalışma, bir nebze de olsa psikoloji geleneğimizin aydınlatılmasına katkıda bulunmak amacıyla hazırlanmıştır. Bu maksatla, Osmanlı’nın son zamanlarında ve Cumhuriyet Dönemi’nde yaşamış, Türk felsefesinin en önemli isimlerinden Mustafa Şekib Tunç’un (1886-1958) eserleri incelenerek psikoloji tarihimiz içerisindeki yeri gösterilmeye çalışılmıştır.

Tez çalışmamın her aşamasında ilgi ve desteğini hiç esirgemeyen, değerli danışman hocam Sayın Prof. Dr. Remzi Demir’e eşsiz sabrı ve hoşgörüsü için sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Çalışmalarım sırasında, samimiyeti ve önerileriyle yol gösteren hocam Sayın Prof. Dr. Melek Dosay Gökdoğan’a, vermekte olduğu psikoloji derslerini takip etmemi sağlayan Sayın Prof. Dr. Zehra Dökmen’e ve hayatım boyunca, her konuda bana destek olan aileme ve eşime teşekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER.....	ii
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM	6
TÜRKİYE'DE PSİKOLOJİ GELENEĞİNİN DOĞUŞU VE MUSTAFA ŞEKİB TUNÇ.....	6
İKİNCİ BÖLÜM.....	21
MUSTAFA ŞEKİB'TE PSİKOLOJİ LİTERATÜRÜNÜN ŞEKİLLENMESİ.....	21
I. PSİKOLOJİYLE İLGİLİ OLMAYAN ESERLERİ.....	24
I. A. TERCÜME ESERLERİ	24
I. A. 1. Yaratıcı Tekâmülden Hayatın Tekâmülü.....	24
I. A. 2. Gülme (Komiğin Anlamı Üzerinde Bir Deneme).....	28
I. B. TELİF ESERLERİ.....	30
I. B. 1. Gülmek Nedir ve Kime Gülüyoruz?	30
I. B. 2. Felsefe-i Din.....	31
I. B. 3. Terakki Fikrinin Menşei ve Tekâmülü.....	31
I. B. 4. Çin Felsefesinin Kaynakları.....	32
I. B. 5. Fikir Sohbetleri	33
I. B. 6. Bir Din Felsefesine Doğru	34
II. PSİKOLOJİYLE İLGİLİ OLAN ESERLERİ	37
II. A. TERCÜME ESERLERİ	37

II. A. 1. Hissiyat Ruhiyatı	37
II. A. 2. İhtiraslar Üzerine Bir Tecrübe-i Kalemîye	40
II. A. 3. Yaratıcı Muhayyele Hakkında Bir Kalem Tecrübesi	41
II. A. 4. Mülâhhas Ruhiyat	44
II. A. 5. Bergson ve Kudret-i Ruhîyeye Dair Birkaç Konferansı	45
II. A. 6. Şuurun Doğrudan Doğruya Verileri	46
II. A. 7. Terbiye Musahabeleri	46
II. A. 7. Froydizm: Psikanalize Dair Beş Konferans	48
II. A. 7. Psikoloji	49
II. A. 7. Muasır Fransız Psikolojisi	52
II. B. TELİF ESERLERİ	54
II. B. 1. Felsefe Dersleri: Ruhiyat	54
II. B. 2. İnsan Ruhu Üzerinde Gezintiler	57
II. B. 3. Ruh Aleminde	60
II. B. 4. Psikolojiye Giriş	64
II. B. 5. Psikoloji Dersleri (Terbiye Bakımından)	65
II. C. MAKALELERİ	69
 SONUÇ	 79
 KAYNAKLAR	 83
 ÖZET	 86
 ABSTRACT	 87

GİRİŞ

Türk fikir hayatının en önemli temsilcilerinden olan Mustafa Şekib Tunç, bilindiği gibi sadece felsefe alanında değil, psikoloji geleneğinde de öne çıkan şahsiyetlerden birisidir. Çalışmamızda, asıl amacımız Mustafa Şekib'in psikoloji ile olan alakasını ortaya çıkarmak ve Türk Psikoloji Tarihi'ndeki yerini gözler önüne sermektir. Modernleşme döneminde yaşamış olan Mustafa Şekib, Avrupa'da almış olduğu psikoloji ve pedagoji eğitimi ve bu alandaki telif ve tercüme eserleriyle bu dönemin psikoloji geleneğinin oluşmasında ve ilerlemesinde büyük rol oynamıştır. Darülfünun Felsefe Bölümü Ruhiyat Kürsüsü'ne uzun bir süre başkanlık etmesi, üniversitede vermiş olduğu derslerle çok sayıda öğrenci yetiştirmesi ve liselerde okutulmak üzere psikoloji ve pedagoji ders kitapları hazırlaması da göz önüne alınırsa, Türk Psikoloji Geleneğine olan katkısı tartışılmaz bir hale gelmektedir.

Mustafa Şekib, düşünce hayatımızda büyük öneme sahip olan Bergson Felsefesi'nin temsilcisi sayılmaktadır. Bergson Felsefesi'ni tanıtmakla kalmamış, bu düşünce akımını benimsemiştir. Bergson'un etkisi, makalelerinde ve telif eserlerinde oldukça net bir şekilde görülmektedir. Fakat burada gözden kaçan bir husus vardır ki, o da Bergson'un düşüncelerinin, Mustafa Şekib'i sadece felsefe alanında değil, psikoloji alanında da etkilemiş olmasıdır. 1920 senesinden itibaren tanınmaya ve yayılmaya başlayan Bergson Felsefesi, Mustafa Şekib'in psikoloji alanındaki görüşlerini de şekillendirmiştir diyebiliriz. Bergson'dan yapmış olduğu çevirilerinin yanı sıra *Dergah* mecmuasındaki yazıları da Bergson Felsefe'sinin ülkemizde tanınmasına sebep olmuştur. Mustafa Şekib, Bergson'un yanı sıra, Theodule Ribot, William James, Dwelshauvers ve Sigmund Freud'dan da çeviriler yapmıştır. Yapmış olduğu bu tercümelerle Türk felsefe ve psikoloji hayatına katkıda bulunmuş ve kendi düşüncelerini beslemiştir.

Çalışmamızda, Modern Psikoloji'yi Mustafa Şekib ile başlatmamızın nedeni, önceki tercüme ve telif eserlere kıyasla, daha rasyonel bir bakış açısıyla psikolojiyi lise ve üniversite eğitimine dahil etmesidir diyebiliriz. Günümüzün modern psikolojisiyle kıyasladığımızda, elbette ki Mustafa Şekib ile başlattığımız psikoloji felsefeden tamamen kopmuş değildir. Farkını ancak, Modernleşme Dönemi

içerisinde değerlendirdiğimizde ve benzer çalışmalarla karşılaştırdığımızda görebiliriz. Bu anlamda, Mustafa Şekib'in psikoloji biliminin kurumsallaşmasındaki etkisi oldukça büyüktür.

1933 Üniversite Reformu öncesinde ve sonrasında Ruhیات Kürsüsü'nde hocalık yapan Mustafa Şekib, farklı birçok görevde bulunmuştur. Türk Dil Kurumu ve Türk Tarih Kurumu'nda çalışmış, Türk Felsefe Cemiyeti ve Türk Muallimler Derneği'ne başkanlık etmiştir. Darülfünûn'da 1919 yılından itibaren 30 sene boyunca Ruhیات Kürsüsü'ne başkanlık etmesi ise Mustafa Şekib'in psikoloji alanındaki yerini ve önemini açıkça gözler önüne sermektedir. Buna rağmen Mustafa Şekib'in psikolojiden ziyade, felsefe alanında tanınmış olması, psikoloji tarihi çalışmalarının eksikliğinden kaynaklanmaktadır.

Mustafa Şekib'in Türk Psikoloji Tarihi'ndeki yerini ortaya koymayı hedeflediğimiz bu çalışma boyunca gördük ki; Mustafa Şekib'in yanı sıra, İbrahim Alaettin Gövsa ve Mustafa Rahmi Balaban da Cenevre'de psikoloji ve pedagoji eğitimi almışlardır, dolayısıyla Jean Jacques Rousseau Enstitüsü'nün geleneğini ve anlayışını ülkemize taşımışlardır. Çalışmamızda bu Enstitü de ana hatlarıyla tanıtılmıştır.

Ülkemizde "Bergsoncu" düşünür olarak tanınan Mustafa Şekib hakkında yazılmış kitap, makale ve akademik çalışmalar şunlardır:

A) Kitaplar

Prof. Mustafa Şekib Tunç Jübilesi, Maarif Matbaası, İstanbul 1944.

Hayrani Altıntaş, *Mustafa Şekib Tunç*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989.

1943 yılında, hocalığının 25. Yılında gerçekleştirilen jübile konuşmaları, Prof. *Mustafa Şekib Tunç Jübilesi* adıyla kitap haline getirilmiştir. Kitap, faklı dergi ve gazetelerde Mustafa Şekib hakkında yayınlananyazılardan oluşmaktadır. Hayrani Altıntaş'ın *Mustafa Şekib* adlı kitabında Şekib'in hayatına ve eserlerine yer verilmiştir.

B) Makaleler

Levent Bayraktar, “Bergsonculuğun Türkiye’ye Girişi ve İlk Temsilcileri”, *Felsefe Dünyası*, Sayı 28, 1998, s. 62-72.

Levent Bayraktar, “Mustafa Şekip Tunç Düşüncesinde Model İnsanı Yaratacak Olan Eğitim Anlayışı”, *Felsefe Dünyası*, Sayı 35, 2002, s. 160-166.

Levent Bayraktar, “Mustafa Şekip Tunç’un İnsan Anlayışı”, *Felsefe Dünyası*, Sayı 36, 2002, s. 130-136.

Levent Bayraktar, “Mustafa Şekip Tunç’ta Terakki Fikri”, *Düşünen Siyaset*, Sayı 19, 2004, s. 227-231.

Levent Bayraktar, - “Mustafa Şekip Tunç Düşüncesinde Bilimsel ve Felsefi Bilginin Doğası ve Eleştirisi Üzerine”, *Düşünen Siyaset*, Sayı 48, 2008, s. 56-60.

Betül Batır, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Mustafa Şekip Tunç’un Bilim ve Aydın Tanımı”, *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı 11, 2009, s.63-79.

Remzi Demir, “Mustafa Şekip Tunç’un Ruhiyatı”, *Bilim ve Ütopya*, Sayı: 215, 2012, s. 91.

C) Tezler

1.Yüksek Lisans Tezleri

Ali Kuşat, *Mustafa Şekip Tunç’un Din Psikolojisi’ndeki Yeri*, Erciyes Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, 1990.

Sıdika Albayrak, *Mustafa Şekip Tunç'da Din Psikolojisi*, Süleyman Demirel Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, 1997.

Muharrem Buruk, *Mustafa Şekip Tunç'da Din Felsefesi*, Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, 1998.

Habip Şener, *Bergson'un Bilgi Anlayışı ve Mustafa Şekip Tunç'a Yansıması*, Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, 2004.

Serhat Buhari Baytekin, *Mustafa Şekip Tunç'un Sosyal ve Siyasal Düşüncesi*, Gazi Üniversitesi, Kamu Yönetimi, 2007.

Esra Şimşir, *Türk Modernleşmesinde Kadın Kimliğinin İnşası: Falih Rıfkı Atay, Mustafa Şekip Tunç, Zekeriya Sertelin Çalışmaları Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme*, Hacettepe Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, 2007.

2.Doktora Tezleri

Yakup Yıldız, *Mustafa Şekip Tunç ve Felsefi Görüşleri*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.

Mustafa Şekib Tunç'la ilgili yapılmış olan yüksek lisans ve doktora tezlerine bakıldığında daha çok felsefe ile ilgili oldukları görülmektedir. Mustafa Şekib'in felsefe, dil, sanat, siyaset konularındaki eserleri şüphesiz çok değerlidir. Fakat Modernleşme Dönemi içerisinde psikoloji eğitimine olan büyük katkısını göz ardı etmek mümkün değildir. Bu sebeple çalışmamızda onun psikolojiyle olan ilgisini ve Türk Psikoloji Tarihi'ndeki yerini göstermeye gayret ettik.

"Mustafa Şekib Tunç ve Ruhیات Geleneği" başlıklı çalışmamızın ilk bölümünde Mustafa Şekib'in hayatını ana çizgileriyle tanıttık ve psikoloji anlayışının temelini oluşturan Rousseau Enstitüsü'ne yer verdik. Bu bölümde Enstitü'de almış olduğu eğitim, hocaları ve yine aynı Enstitü'de

eğitim alan isimler hakkında bilgi vererek, dönemin ruhunu ve psikoloji anlayışını belirlemeye çalıştık.

Tezimizde, Mustafa şekib'in eserlerini iki ayrı bölüm olarak ele almayı uygun gördük. Bu ayrımı yapmamızın nedeni; felsefeden veya din psikolojisinden ayrı bir psikoloji anlayışına sahip olduğunu göstermektir. Bugüne kadar yapılmış çalışmalarda görüyoruz ki, Mustafa şekib'i, psikoloji geleneği içerisine tam olarak hak ettiği yere konulamamıştır; oysa ki, gerek almış olduğu psikoloji ve pedagoji eğitimi gerekse bu alanda yazmış olduğu eserler, vermiş olduğu dersler bize Mustafa şekib'in psikoloji bilimindeki önemini ispatlamaktadır. Tezimizin İkinci Bölüm'nde önce Mustafa şekib'in psikolojiyle ilgili olmayan eserleri, daha sonra ise psikolojiyle ilgili olan telif ve tercüme eserleri tanıtılmıştır.

Çalışmamızın asıl amacı, Mustafa şekib'in Türk Psikoloji Tarihi'ndeki yerini ve önemini tespit etmektir. Modern Psikoloji'nin Türkiye'de hangi telif ve tercüme eserlerle birlikte ortaya çıktığını ve buna paralel olarak lise veniversite eğitimindeki yerini ve gelişimini göstererek, Mustafa şekib'in bu dönem içerisindeki etkisini belirlemeye gayret ettik.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE PSİKOLOJİ GELENEĞİNİN DOĞUŞU

VE

MUSTAFA ŞEKİP TUNÇ

(1886-1958)

Mustafa Şekib Tunç, 1886 yılında İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Babası aslen Nevşehir'li Hendekliolu ailesine mensup Nüfus Nazırı Yusuf Besim Bey, annesi ise Bulgaristan göçmenlerindendir.¹

Mustafa Şekib ilk tahsiline babasının görevi nedeniyle gittikleri Halep'te başlamış, 3 yıl burada eğitim aldıktan sonra babasının Manastır'a nakil olmasından dolayı rüştiyeyi Manastır'da tamamlamıştır. Manastır'da bir süre askeri rüştiyeye de giden Mustafa Şekib, Manastır İdadisi birinci sınıfta iken İstanbul'a dönmüş ve lise eğitimini İstanbul Vefa Lisesi'nde tamamlayarak 1905 senesinde yüksek derece ile mezun olmuştur. Mülkiye Mektebi'nin imtihanına girmiş ve 240 kişi içerisinde

¹ Salih Türkmen, *Prof Mustafa Şekip Tunç Jübilesi*, Maarif Mat. İstanbul 1944, s.11.

yedinci olmuştur.² Büyük bir başarıyla girdiği okuldan otuz yedincilikle mezun olmasının nedenini Mustafa Şekib,

“Yedincilikle girdiğim Mülkiyeden otuz yedincilikle çıktım. Çünkü bütün kuvvetimi Fransızca’ya vermiştim. Bunun için de genç yaşta okunması lazım gelen Türkçe klasik eserleri vaktinde okuyamamıştım.”³

diyerek ifade etmiştir. İkinci Meşrutiyet’in ilanından bir gün önce Mekteb-i Mülkiye’den mezun olmuştur. 28 Ağustos 1908’de Kosova vilayeti maiyet memurluğuna atanmış, iki sene boyunca burada çalışmış ve bu esnada Palanga kazası kaymakam vekilliğini de yürütmüştür. Maiyet memuru iken idarecilikten çok mektepçilikle uğraştığını belirten Mustafa Şekib Üsküp’te gençlerin kurmuş olduğu “Sübban-ı Vatan”⁴ adlı kulübe katılarak ilk hocalık tecrübesine burada başlamıştır. Bu tecrübe ile Mustafa Şekib asıl yapmak istediği şeyin öğretmenlik olduğunu anlar. Mustafa Şekib’in “insan ruhuna ilmi bir surette nüfuz etmek” sözlerinden anlıyoruz ki, asıl isteği psikoloji eğitimi almaktır. Bunu da ancak Avrupa’da gerçekleştirebileceğini düşünerek eğitim için oraya gitmek ister. Fakat annesinin karşı çıkması üzerine idarecilikte çalışmak zorunda kalmıştır. Memuriyet hayatına devam ederken vali tarafından Firzovik’e kaymakam olarak atanmışsa da burada da mektep işleriyle uğraşmaya devam etmiştir. Bu sebepten ötürü Mustafa Şekib’in arkadaşları kendisine “Hoca Kaymakam” diye hitap ederlerdi.⁵ Daha sonra da Mustafa Şekib görevinden istifa ederek, Üsküp Muallim Mektebi’nde öğretmenliğe başlamıştır.

Türk, Arnavut, Boşnak gibi çeşitli ırklardan öğrenci barındıran Üsküp’teki bu mektepte Mustafa Şekib, Türkçe ve edebiyat derslerini vermiştir. İlk yazıları, muallimler için ayda bir çıkan *Yeni Mektep* isimli mecmuada yayınlanmıştır.⁶ *Yeni Mektep* mecmuasındaki bir yazısında, Türkçeyi daha iyi öğretmenin yollarını ve öğretmen davranışı ile ilgili altı maddelik bir metot sunmuştur. Bu yöntem ile

² Türkmen, a.g.e., s.12.

³ Türkmen, a.g.e., s.14.

⁴ Özel eğitim ve öğretim metotlarıyla, yeni terbiye ve tedris usullerinin denendiği kulüp.

⁵ Türkmen, a.g.e., s.15.

⁶ Türkmen, a.g.e., s.16.

Mustafa Şekib, pedagojik kaygılar taşır ve öğretmenin öğrenciye nasıl davranması gerektiğini ifade etmiştir.

Balkan Savaşları (1912-1913) bitene kadar Üsküp'te çalıştıktan sonra Harput Sultanisi edebiyat öğretmenliğine tayin edilmiştir. Daha sonra Yanya Sultanisi'ne atanmışsa da savaş yüzünden Yanya'ya gidememiş, 1913'te Balıkesir Sultanisi'ne edebiyat öğretmeni olarak atanmıştır. Burada birkaç ay çalıştıktan sonra Maarif Nezareti'nin açmış olduğu sınava katılmış ve 14 öğretmen ile birlikte Avrupa'ya gitme hakkı kazanmıştır. Maarif Nezareti tarafından Lozan'da Fransız Edebiyat Tarihi tahsili için gönderilmiş olmasına karşın ruhiyat ve terbiye ilimlerini öğrenmek istediğinden Nezaret'in müsaadesi ile yeni açılmış olan Jean-Jacques Rousseau Pedagoji Enstitüsü'ne kaydını yaptırmıştır. Jean-Jacques Rousseau Enstitüsü'nden diploma ve Cenevre Üniversitesi'nden de psikoloji sertifikası almıştır.

Mustafa Şekib'in 1913-1916 yılları arasında eğitim aldığı Jean Jacques Rousseau Enstitüsü, 1912 yılında Edouard Claparede (1873 – 1940) tarafından Cenevre'de kurulmuştur. Enstitü dönemin en önemli felsefe, psikoloji ve pedagoji enstitülerinden biri olsa da, o dönem içindeki ilk ve tek enstitü değildir. Berlin Zentralinstitut, London's Institute of Education, Ovide Decroly's Institute gibi enstitüler de modern eğitim sistemi içerisindeki benzer eğitim kurumlarıdır.⁷

Aktif okul ve aktif öğrenci gibi modern eğitim kavramları üzerinde yoğunlaşan Enstitü'ye, aktif okul kavramını ilk kez kullanan eğitimci düşünür Jean Jacques Rousseau'nun (1712-1778) adı verilmiştir. Rousseau'dan sonra bu kavramı kullanan isimler arasında, John Heinrich Pestalozzi (1746-1827), F.Wilhelm Froebel (1782-1852), Maria Montessori (1870-1952) ve XX. yüzyıldan itibaren eğitim anlayışının değişmesinde ve aktif öğrenme yönteminin gelişmesinde büyük katkısı olan John Dewey de (1859-1952) bulunmaktadır.⁸

Rousseau'nun eğitim anlayışı bilindiği üzere, hem kendi dönemini hem de sonraki dönemleri etkilemiştir. Bu anlayışın iki temel ilkesi bulunmaktadır. İlki, toplumun düzenini sağlamak ve toplumsal yozlaşmayı engellemektir. İkincisi ise yurttaşlık eğitiminin yöntem ve içeriğinin, doğaya ve

⁷ <http://www.ife.uzh.ch/research/emeriti/oelkersjuergen>

⁸ M.Şahin, *Hayatı ve Düşünceleriyle Mustafa Rahmi Balaban*, Ankara 2005, s. 26.

doğallığa uygun bir biçimde gerçekleştirilmesidir. Kurulduktan kısa bir süre sonra dünyanın en önemli pedagoji enstitülerinden biri haline gelen ve eğitim pedagojisi açısından aktif okul ve aktif öğrenci anlayışını benimseyen Jean Jacques Rousseau Enstitüsü, XIX. yüzyılın sonlarında ortaya çıkan ve XX. yüzyılda etkinliğini daha da artıran yapılandırmacı akımın⁹ etkisi altındadır.

Felsefi bir akım olarak ele alınan yapılandırmacılık, bu dönemde zamanla gelişmeye ve uygulamalara temel oluşturmaya başlar. William James (1842-1910) ve John Dewey seyirci bilgi kuramını eleştirmişler ve kendi yapılandırmacı kavramlarını kurmuşlardır.¹⁰ Yapılandırmacılığı savunan düşünürleri, bilginin nesnelliği düşüncesini yadsımaya iten sebep, bilgisel etkinlikte kültürün, zihnin, dilsel yapıların işlevinin her toplumda farklı bir biçimde yer almasıdır.¹¹

Rousseau Enstitüsü'nün öğretim kadrosunda Eduoard Claparède, Pierre Bovet (1878-1965), Adolf Feriere (1879-1960), Charles Baudouin (1893-1963) ve William James'in yakın arkadaşı Theodore Flournoy (1854-1920) gibi profesörler bulunmaktadır.¹²

Enstitü'nün psikoloji ve pedagoji tarihindeki yerini anlayabilmek için burada görev yapan bilginlerin çalışmalarına kısaca göz atmakta fayda vardır. Enstitü'nün kurucusu, Edouard Claparède 1873 yılında İsviçre'de doğmuştur. Cenevre Üniversitesi Tıp Fakültesi'nden mezun olmuş ve Theodore Flournoy ile birlikte psikoloji çalışmıştır. Nörolog ve çocuk psikoloğu olan Claparède Cenevre Üniversitesi'nde psikoloji profesörü olarak görev yapmıştır.¹³ Claparède'in eserleri şunlardır:

L'association des ideas (1903)

Psychologie de l'enfant et pedagogie experimentale (1909)

L'education fonctionelle (1931)

La genese de lhypothese (1933)

⁹ Yapılandırmacılık anlayışına göre bilgi, duyularımızla veya farklı iletişim kanallarıyla edilgin olarak alınan ya da dış dünyada bulunan bir şey değildir. Aksine bilgi, öğrenen tarafından yapılandırılarak üretilir. Bu nedenle yapılar kişiye özgüdür ve birey, içinde yaşadığı çevredeki sıkıntılarla baş etmek için bilgiyi yapılandırmak zorundadır.

¹⁰ Şahin, a.g.e., s. 27.

¹¹ Kamile Ün Açıkgöz, Aktif Öğrenme, İzmir 2002, s. 60-61.

¹² Şahin, a.g.e., s. 27.

¹³ Şahin, a.g.e., s. 29.

Claparéde'in hem eserlerinde hem de enstitüde vermiş olduğu derslerde, enstitünün eğitim anlayışına paralel bir pedagoji ve psikoloji eğitimi anlayışına sahip olduğunu görüyoruz. Mustafa Şekib ile birlikte Cenevre'ye gidenler arasında bulunan Mustafa Rahmi Balaban, enstitüde bulunduğu süre boyunca Claparéde'den dersler almış, ona asistanlık yapmış ve *Psychologie de l'enfant et pedagogie experimentale* adlı eserini *Çocuk Ruhiyatı ve Tecrübi Pedagoji* ismiyle Türkçeye çevirmiştir.

Mustafa Şekib'in Rousseau Enstitüsü'nde eğitim aldığı dönemde, Enstitü'nün en önemli şahsiyetlerinden birisi de Pierre Bovet'dir. İsviçre'li psikolog ve pedagog Bovet 1878 yılında Grandehamps'da doğmuştur. Neunberg Üniversitesi'nde felsefe okumuş ve 1903-1912 yılları arasında bu üniversitede bulunmuştur. Bovet, yakın dostu Claparéde'in daveti üzerine 1912 senesinde Enstitü'ye müdür olmuş ve 1944 yılına kadar görevine devam etmiştir.¹⁴ Pedagoji profesörü olan Bovet,

Vingt ans de vie : L'institut J.J. Rousseau de 1912 à 1932 (1912'den 1932'ye kadar Rousseau Enstitüsü'nde Hayatın Yirmi Yılı),

Le génie de Baden-Powell (Savaşçı İçgüdü)

Le sentiment religieux et la psychologie de l'enfant (Din Duygusu ve Çocuk Psikolojisi)

adlı eserleriyle psikoloji alanında öncü olmuş isimlerden biridir. *Le sentiment religieux et la psychologie de l'enfant* eseri, *Din Duygusu ve Çocuk Psikolojisi* adıyla Türk Tarih Kurumu tarafından yayınlanmıştır. Deneysel pedagoji açısından önemi ise, Enstitü'nün programına gözlem ve sınıflarda yapılacak olan psikoteknik ölçüm uygulamalarını getirmiş olmasıdır.¹⁵

Bovet, 1 Nisan 1930 yılında, İzmir Maarif Eminliği tarafından İzmir'e konferans için davet edilmiş ve bu konferanslarda Türkiye'de bazı eğitim kurumlarında uygulanmaya çalışılan aktif öğrenme konusunda, okulun ve öğrencinin nasıl aktif olacağını, geleneksel eğitimle karşılaştırmak

¹⁴ <http://atam.gov.tr/Pierre-bovetin-ege-konferanslari/>, s. 10.

¹⁵ a.g.m., s. 11.

suretiyle ele almıştır.¹⁶ Mustafa Şekib'in *Ruhiyat* adlı kitabında öğrencilere verilecek eğitimin nasıl olması gerektiği bahsi, gerek Bovet'nin gerekse Rousseau Enstitüsü geleneğinin etkisinde kaldığının göstergesi olarak düşünülebilir.

İzmir Maarif Emini Fuat Bey'in daveti ile İzmir'e gelen bir diğer Enstitü profesörü Adolphe Ferriere (1879-1960), 1879 yılında Cenevre'de doğmuştur. Sosyoloji doktoru olan Ferriere, 1912-1922 yılları arasında Rousseau Enstitüsü'nde profesör olarak görev yapmış ve İsviçre'de Milletlerarası Yeni Okullar Bürosunu kurmuştur.¹⁷

Adolphe Ferriere, 1921'de kurulan Ligue internationale pour l'éducation nouvelle (Milletlerarası Yeni Eğitim Kurumu)'nun kongrelerinin gerçekleştirilmesinde büyük rol oynamıştır. Birçok ülkede şubesi bulunan ve dergisi yayınlanan bu kurumun bir şubesi de, Ferriere'nin 1928 yılında İzmir'de verdiği konferanstan sonra, Mustafa Rahmi Balaban ve Hakkı Baha Pars'ın (1879 -1942) çabalarıyla İzmir'de açılmıştır. Burada yayınlanan *Fikirler* dergisi ise bu kurumun dergisi sayılmaktaydı.¹⁸ Feriere'in aktif okul fikri ve uygulamaları hakkında bilgiler verdiği eserler şunlardır:

Transformons l'école (Okulları Değiştiriniz), Paris 1920.

L'autonomie des écoliers (Öğrencilerin Özerkliği), Paris 1921.

L'activité spontanée chez l'enfant (Aktif Okulda Çocuğun Hürriyeti), Paris 1922.

La pratique de l'école active (Aktif Okul Tatbikatı), Paris 1924.

Aktif Okul Tatbikatı eserinin ikinci baskısında ise Türkiye okullarından ve eğitim sisteminden bahsetmiştir.¹⁹

Yine Cenevre Üniversitesi pedagoglarından Albert Malche (1876-1956), Darülfunûn'nda yapılacak olan reform için, hükümet tarafından 1931 yılında Türkiye'ye davet edilmiştir.²⁰ Mustafa

¹⁶ a.g.m., s. 5.

¹⁷ Halil Fikret Kanat, *Pedagoji Tarihi*, İstanbul 1963, s. 207.

¹⁸ Kanat, a.g.e., s. 208.

¹⁹ Kanat, a.g.e., s. 209.

Şekib *Muallimler* dergisindeki “Müspet ve Yapıcı Disiplin” başlıklı yazısında, “Muhterem Hocam Albert Malche” ifadesini kullanmıştır. Anlaşıyor ki Avrupa’daki eğitimi sırasında Mustafa Şekib, Albert Malche’tan dersler almıştır. 1876 İsviçre doğumlu profesör, 1932’de Türkiye’ye gelerek, Darülfunûn’da bir süre gözlem yaptıktan sonra hazırlamış olduğu raporu Milli Eğitim Bakanlığına sunmuştur. Bizzat Atatürk tarafından incelenen rapor, üniversite reformu için büyük önem taşımaktadır. Malche raporunda, çağdaş bir üniversitede bulunması gereken nitelikleri belirlemiştir. Bu nitelikler; yabancı dil eğitimi, öğrencilerin okula sınavla seçilmesi, öğretim üyelerinin bilimsel çalışmalara teşvik edilmesi, ulusal ve uluslar arası organizasyonlarda üniversitenin aktif rol almasıdır. Çağdaş ve bilimsel çalışmalar için, teoriye dayanan çalışmaların yetersiz kalacağını belirterek uygulamalı eğitimin önemini vurgulamıştır. Malche’in raporunda bazı değişiklikler yapılmış ve rapor 1933 yılında TBMM tarafından kabul edilerek uygulamaya konulmuştur. Bu da şunu ortaya koymaktadır ki, Enstitü çevresi, Türkiye’de Türk eğitim sisteminin reform edilmesinde etkili bir rol oynamıştır. Pedagoji profesörü Malche’in *Yeni Terbiyenin Prensipleri* kitabı 1939 yılında Sabri Esat Siyavuşgil (1907-1968) tarafından çevrilmiştir.

1921 ve 1925 yılları arasında Rousseau Enstitüsü’nde psikoloji ve pedagoji eğitimi veren bir diğer şahsiyet ise Jean Piaget (1896-1980), İsviçre’nin Neuchatel bölgesinde dünyaya gelmiştir. Neuchatel Üniversitesi’nde okumuş ve Doğal Bilimler alanında doktora yapmıştır. Alfred Binet’in Çocuk Ruhbilimi Laboratuar’ında Theodore Simon (1872-1961) ile birlikte, çocukları gözlemleyerek dil ve davranış biçimleri üzerinde çalışmıştır. Piaget, Claparède’in teklifi üzerine 1921-1932 yılları arasında Rousseau Enstitüsü’nde görev yapmıştır.²⁰ Gelişim psikolojisi ve bilişsel psikoloji alanlarına büyük katkısı olan Piaget’nin temel eserleri şunlardır:

²⁰ <http://atam.gov.tr/ataturkun-universite-reformu-ile-ilgili-notlari/>

²¹ <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/40/488/5718.pdf>

Le Langage et la Pensée chez l'Enfant, 1923.

La Représentation du Monde chez l'Enfant, 1947.

Introduction à l'Épistémologie génétique, 1950.

La Naissance de l'Intelligence, 1963.

Bu kitaplardan ikincisi *Çocukta Dil ve Düşünce*, dördüncüsü ise *Çocukta Hüküm ve Muhakeme* adıyla Sabri Esat Siyavuşgil tarafından Türkçeye çevrilmiştir.

Enstitü kadrosundaki diğer öğretim görevlileri de Claparède, Bovet ve Piaget gibi deneysel pedagojinin yanı sıra, daha sonraki yıllarda sosyal öğrenme modeli olarak karşımıza çıkan yapılandırmacı eğitim anlayışını benimsemişlerdir.

Tanzimat döneminden itibaren, modern bilimin ülkemizde tanınmasını ve tutunmasını sağlamak amacıyla yurtdışına çok sayıda öğrenci gönderilmiş olduğu bilinmektedir. XIX. yüzyılın sonlarında ve XX. yüzyılın başlarında, eğitim alanında da, daha temelli reformların yapılması gündeme geldiğinde, pedagoji ve psikoloji eğitimi için de bazı öğrencilerin sınavla, Batı'nın seçkin eğitim kurumlarına gönderildikleri görülmektedir.

Cenevre'ye eğitim görmek üzere gönderilen kişiler arasında tesbit edebildiğimiz kadarıyla Mustafa Şekib'ten başka şu kişiler de bulunmaktadır: İsmail Hakkı Baltacıoğlu (1886-1978), Mustafa Rahmi Balaban (1888-1953), yazar ve şair İbrahim Alaettin Gövsa (1889-1949). Bunların dışında

ülkemin önde gelen pedagoglarından Sadrettin Celal Antel (1890-1954) ve Halil Fikret Kanad (1892-1974) aynı maksatla Avrupa'nın diğr üniversitelerine gönderilmişlerdir.²²

Sadrettin Celal Antel, Fransa'da Ecole Normale'de ve Sorbonne Üniversitesi'nde okumuş, 1913'te yurda dönerek çeşitli okullarda öğretmenlik yaptıktan sonra 1936'da İstanbul Üniversitesi Pedagoji Profesörlüğüne atanmıştır. Halil Fikret Kanad ise 1910 yılında Berlin ve Leipzig Üniversitesinde felsefe öğrenimi görmüş, 1917'de Johann Heinrich Pestalozzi konulu doktora tezini vermiş, Pedagoji doktoru olarak Türkiye'ye dönmüştür. Halil Fikret Türkiye'nin pedagoji dalında doktora yapan ilk eğitimcisidir.

Mustafa Şekib ile Rousseau Enstitüsü'nde psikoloji ve pedagoji eğitimi alan Mustafa Rahmi Balaban ve İbrahim Alaettin Gövsa eserleri ve çevirileriyle Türkiye'deki psikoloji eğitimine büyük katkılar sağlamışlardır.

Bergama'ya bağlı Balaban köyünde doğan Mustafa Rahmi Balaban, ilkokul ve ortaokul eğitimini Bergama'da tamamlamıştır. 1907 yılında başladığı İstanbul Darülmuallimin-i Aliye'den 23 Temmuz 1910'da birincilikle mezun olmuştur.²³

Balaban, Rousseau Enstitüsü'nde felsefe, sosyoloji, psikoloji ve pedagoji eğitimi almış, Edward Monte, Pierre Bovet, Adolf Ferrière ve Theodore Flournoy'in derslerine katılmıştır. Claparède'in

²² Mümtaz, "Cihan Harbinden Hatıralar", *Türk Gençliği Sanat Fikir Gazetesi*, c. 5, s. 5.

²³ Şahin, a.g.e., s. 4.

asistanı olarak iki yıl boyunca Enstitü'nün pedagoji laboratuvarında çalışmıştır.²⁴ Cenevre'deki eğitimi sırasında Balaban Maarif Nezareti tarafından Cenevre Talebe Müfettişliği ile görevlendirilmişti.²⁵ Bu görev esnasında, Cenevre Kız Lisesi'ndeki eğitimine, Rousseau Pedagoji Bölümü Anaokulu Öğretmenliği'nde devam etmek isteyen Melek Said için Nezaret'le görüşmeler yapmış fakat Melek Said'in eğitimi için gereken tahsisat gerçekleştirilememiştir.²⁶

1923'te Ziya Gökalp başkanlığında kurulan Maarif Vekaleti Telif ve Tercüme Encümeni üyeliğine getirilmiştir. Türk psikoloji ve pedagojisine telif ve tercüme eserleriyle büyük katkıda bulunmuş ve Cenevre Üniversitesi geleneğinin etkisini ülkemize taşımıştır.

Mustafa Rahmi'nin psikoloji ve pedagoji ile ilgili telif ve Claparède'den yaptığı tercüme eserleri şunlardır:

(a) Telif Eserleri

Ruhiyata Methal, İstanbul 1923.

Terbiyevi Ruhiyat Laboratuvarı, İstanbul 1923.

İlk Mekteplerde Ruhi Tetkikler (Münir Hayri ile birlikte), İzmir 1934.

Buluğ Çağı, İzmir 1941.

(b) Tercüme Eserleri

Psychologie de l'enfant et pédagogie expérimentale, (Çocuk Ruhiyatı ve Tecrübi Pedagoji) İstanbul 1923.

Ferdi Ruhiyat ve Çocukta Eksiklik Kaygısı, İzmir 1934.

²⁴ Şahin, a.g.e., s. 8.

²⁵ Veli Ertan, "Balaban, Mustafa Rahmi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 1992, c. 5, s. 1.

²⁶ Güldane Çolak, *Avrupa'da Osmanlı Kızları*, İstanbul 2013, s. 26-27.

Yeni psikoloji ve Pedagoji, İzmir 1936.

Burada adı geçen kitaplar, yalnızca psikoloji ve pedagoji ile alakalı telif eserlerini ve Claparède'den yapmış olduğu çeviri kitaplarını içermektedir. Mustafa Rahmi, sadece Claparède'in eserlerini değil, John Dewey, William James, Adolf Ferrière'nin de kitaplarını çevirerek, psikoloji ve pedagoji eğitimimizin şekillenmesinde oldukça etkili olmuştur.

Enstitü geleneğinden gelen bir diğer isim ise İbrahim Alaettin Gövsa'dır. 1889 yılında İstanbul'da doğmuş ve ilk öğrenimini İstanbul'da, Kemeraltı, Çengelköy ve özel okul olan Şems'ül-Maarif isimli mekteplerde almıştır. Orta öğretime, babasının işi nedeniyle Trabzon'da başlamış, babasının vefatının ardından İstanbul'a dönerek eğitimini Vefa İdadisi'nde tamamlamıştır. 1907'de İstanbul Hukuk Mektebi'ne girmiş, 1910 senesinde yüksek öğrenimini bitirdikten sonra, İsviçre'ye gidene kadar çeşitli okullarda öğretmenlik ve memurluk yapmıştır.

1913 senesinde Maarif Vekaleti tarafından edebiyat tahsili için İsviçre'ye gönderilmişse de İbrahim Alaettin, Mustafa Şekib gibi kendi isteğiyle psikoloji ve pedagoji eğitimi almıştır. Savaş nedeniyle yurda dönmek zorunda kalan İbrahim Alaettin, 1915 yılında tekrar İsviçre'ye giderek eğitimini tamamlamıştır.

İbrahim Alaettin Cenevre Üniversitesi Psikoloji Laboratuvarı ve Rousseau Enstitüsü'nden diploma alarak yurda dönmüştür. 1916'da İstanbul Erkek Yüksek Öğretmen Okulu'na, psikoloji ve pedagoji derslerini vermek üzere atanmıştır. Çeşitli okullarda öğretmenlik ve idarecilik yaptıktan sonra Sivas, Sinop ve İstanbul Milletvekili olarak ülkemize hizmet etmiştir.

1939-1940 yılları arasında İnönü Ansiklopedisi'nin genel sekreterliği görevinde bulunan İbrahim Alaettin, Alfred Binet ve Theodore Simon'un iki kitabını Türkçe'ye çevirmiştir:

Çocuklarda Zekanın Mikyası, İstanbul 1915.

Çocuklarda Zeka Ölçüleri, İstanbul 1931.

Bir çok eseri bulunan ve dört ciltlik *Türk Meşhurları Ansiklopedisi'nin* yazarı olarak tanınan İbrahim Alaettin'in pedagoji ve psikoloji ile ilgili olan eserleri ise şunlardır;

İlk Gençlik Hakkında Ruhیات ve Terbiye Tetkikleri, İstanbul 1921.

Çocuk Ruhu, İstanbul 1926.

Çocuk Psikolojisi, İstanbul 1940.

Sonuç olarak denilebilir ki, gerek Cenevre Üniversitesi gerekse buraya bağlı Rousseau Enstitüsü ülkemizde :

1. İlk, orta, lise ve üniversite eğitiminin yeniden planlanmasında ve çağdaş pedagojinin gerekleri doğrultusunda örgütlenmesinde
2. Özellikle Fransa'daki ve İsviçre'deki teorik psikoloji geleneğinin Türkiye'ye taşınmasında ve yerleştirilmesinde çok büyük roller oynamıştır.

Rousseau Enstitü'sünde eğitim alan Mustafa Şekib, İbrahim Alaettin Gövsa ve Mustafa Rahmi Balaban modern psikolojinin Türkiye'ye getirilmesinde ve tanıtılmasındaki en etkin şahsiyetleri arasındadır.

Avrupa tahsilinin ardından Nezaret Mustafa Şekib'i 1916 senesinde, o zamanki adıyla Darülmuallimat-ı Aliyye'ye (Yüksek Kız Öğretmen Okulu) terbiye ve ruhiyat muallimi olarak atamıştır. Bu sırada Nafi Atuf Bey'in idaresinde bulunan *Terbiye Mecmuası*'nda ruhiyat ve terbiyeye dair yayınlamış olduğu yazılar Dârülfünûn hocalarının, özellikle de Ziya Gökalp'in dikkatini çekmiş ve terbiye müderris muavinliği teklif edilmiştir. Mustafa Şekib bu teklifi kabul ederek Edebiyat Fakültesi müderris muavini olarak göreve başlamıştır. 1933 Üniversite Reformu ile "müderrislik" unvanı "ordinaryus profesör" ünvanına yükseltilmiş ve Mustafa Şekib, pedagoji ve psikoloji alanında bu unvana layık görülmüştür.²⁷

Türkiye'de Psikoloji eğitimi Alman Psikoloji Profesörü Georg Anschütz'ün 1915 yılında Darülfünûn'a gelişi ile başlatılmaktadır. Ancak Türk Psikoloji tarihinin Anschütz ile başlatılması Sertan Batur'un "*Psikoloji Tarihinde Köken Mitosu ve Georg Anschütz'ün Hikayesi*" adlı makalesinde sorgulanmış ve psikoloji tarihi açısından sorunlu bulunmuştur. Bu makalede Batur, Anschütz'ün tecrübi psikoloji dersi vermesinin ve bulunduğu süre içerisinde tek bir makale yayınlamasının, psikoloji eğitiminin başlangıcı sayılamayacağı tespitinde bulunmuştur.

Anschütz'ün Dârülfünûn'da bulunduğu süre içerisinde Ali Haydar Taner (1883-1856) kendisine asistanlık yapmış ve 1918-1924 tarihleri arasında deneysel psikoloji derslerini okutmuştur.²⁸ Mustafa Şekib'in Darülfünûn'da göreve başladığı dönemde deneysel psikoloji dersi Ali Haydar Taner tarafından okutulmaktaydı. Ayrıca psikoloji dersi Babanzade Ahmed Naim, pedagoji dersi ise İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun vermekle görevli olduğu derslerdi. Mustafa Şekib ise Umumi Psikoloji

²⁷Türkmen, a.g.e., s. 16.

²⁸Sertan Batur, "*Psikoloji Tarihinde Köken Mitosu ve Georg Anschütz'ün Hikayesi*" Toplum ve Bilim, S. 102, 2005, s. 168-188.

derslerini için görevlendirilmişti. 1931-1933 yılları arasında Ruhیات Tarihi ve Felsefe Tarihi, 1933-1937 tarihleri arasında ise Psikoloji ve Terbiye derslerini vermiştir.²⁹

1933 Üniversite Reformu sonrasında da görevine devam eden Mustafa Şekib, 1949 yılına kadar Umumi Ruhیات kürsüsüne başkanlık etmiş, psikoloji ve felsefe derslerini ise 1953 yılına sürdürmüştür. Mustafa Şekib'in, 34 yıllık görevi boyunca vermiş olduğu derslerin yanı sıra, telif ve tercüme eserleriyle de psikoloji geleneğimizdeki yeri tartışılmazdır.

Mustafa Şekib, felsefe ve psikolojinin yanı sıra sanatla da alakası olan bir şahsiyetti. İdadiden mezun olduğu sene resme olan alakasından dolayı resim akademisine gitmek istemiş fakat o dönemin şartları yüzünden bu isteğini gerçekleştirememiştir. Reşat Feyzi Yüzüncü Mustafa Şekib'in bu sanatkar tarafını şu sözlerle anlatmaktadır:

“Ruhیات Profesörü olarak tanınan Mustafa Şekib Tunç aynı zamanda ressamdır. Onun, esasen bütün güzel sanat şubelerine karşı, diğer içtimaiyat alimlerinden çok daha fazla bir alaka ve münasebeti vardır. O yalnız ilim aşığı değil, aynı zamanda bir sanat aşığıdır. O, sanattan, bir filozofun anlaması lazım geldiği kadar değil, bir sanatkarın vukufu mertebesinde anlar.”³⁰

Mustafa Şekib'in resme olan ilgisi hayatı boyunca devam etmiş ve dönemin ressamlarının takdirini kazanmıştır. *Prof. Mustafa Şekib Tunç Jübilesi* adlı kitapta, Hilmi Ziya Ülken Mustafa Şekib'in sanatçı kişiliği şu şekilde yorumlamıştır:

“Tecrübi ve nazari ruhیات çalışmaları onu hiçbir zaman tatmin etmemişti. Bergson'a karşı olan derin muhabbeti, Freud'a karşı sempatisi metafizik ve marazi ruhیات merakından ziyade, kanaatimce her iki mütefekkirin artist cephelerinden,

²⁹ Toğrol, Beğlan, “*Psikoloji Bölümü ve Tecrübi Psikoloji Enstitüsü Çalışmaları Bibliyografyası*” Edebiyat Fakültesi Mat. İstanbul 1972, s. 1.

³⁰ Reşat Feyzi Yüzüncü, *Prof. Mustafa Şekib Tunç Jübilesi*, Maarif Matbaası, İstanbul 1944, s. 84.

Şekip Tunç'un artist mizacını tatmin etmelerinden ileri gelmektedir. Hatta bu iki Mütefekkirten birinin indeterminist, diğerinin determinist olmasına rağmen onları kendi ruhunda meczedebilmesi de yine bundan ileri gelse gerekir.”³¹

Mustafa Şekib uzun yıllar edebiyat fakültesinde görev yaptıktan sonra 8 Mayıs 1953 tarihinde 70 yaşında emekliye ayrılmıştır. Mustafa Şekib'in emekliliğinin ardından psikoloji kürsüsüne Sabri Esat Siyavuşgil getirilmiştir.³² Türk ilim hayatına, özellikle psikoloji ve felsefeye büyük katkı sağlamış olan Mustafa Şekib 1958 yılında vefat etmiştir.

³¹ Hilmi Ziya Ülken, *Prof. Mustafa Şekip Tunç Jübilesi*, Maarif Matbaası, İstanbul 1944, s. 33.

³² Toğrol, Beğlan, *Psikoloji Bölümü ve Tecrübi Psikoloji Enstitüsü Çalışmaları Bibliyografyası*, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul 1972, s. 1.

İKİNCİ BÖLÜM

MUSTAFA ŞEKİB'TE PSİKOLOJİ LİTERATÜRÜNÜN ŞEKİLLENMESİ

Mustafa Şekib yazı hayatına Üsküp'te öğrenciler tarafından çıkarılan *Yeni Mektep* mecmuası ile başlamıştır. Bu dergide yayınlanan makalelerinin yanı sıra yine aynı dönemde çeviriler yapmış ve hayatı boyunca 11 telif ve 14 tercüme eser yayınlamıştır. 800 den fazla makalesi bulunan yazar, yalnızca felsefe ve psikoloji alanında değil, toplum, siyaset, sanat ve dil konularında da yazılar yayınlamıştır. Mustafa Şekib'in eserleri telif ve tercüme olarak kronolojik sıralamayla şu şekildedir:

TELİF ESERLERİ

1. *Gülmek Nedir ve Kime Gülüyoruz?*, İstanbul 1921.
2. *Felsefe Dersler: Ruhیات*, İstanbul 1924.
3. *Felsefe-i Din*, İstanbul 1927.
4. *Terakki Fikrinin Menşe ve Tekamülü*, İstanbul 1928.
5. *İnsan Ruhu Üzerinde Gezintiler*, İstanbul 1943.
6. *Ruh Aleminde*, İstanbul 1945.
7. *Fikir Sohbetleri*, İstanbul 1948.

8. *Psikolojiye Giriş*, İstanbul 1949.
9. *Psikoloji Dersleri (Terbiye Bakımından)*, İstanbul 1950.
10. *Bir Din Felsefesine Doğru*, İstanbul 1959.
11. *Çin Felsefesinin Kaynakları*, İstanbul (tarihsiz).

TERCÜME ESERLERİ

1. François Coppee, *Geçici*, Üsküp 1910.
2. Hermann Ebbinghaus, *Mülahhas Ruhیات*, İstanbul 1919.
3. Theodule Ribot, *Hissiyat Ruhiyatı*, İstanbul 1919; 2. Baskı: 1927.
4. Theodule Ribot, *İhtiraslar Üzerine Bir Tecrübe-i Kalemîye*, İstanbul 1920.
5. Henri Bergson, *Bergson ve Kudret-i Ruhîyeye Dair Birkaç Konferansı*, İstanbul 1934.
6. William James, *Terbiye Musahabeleri*, İstanbul 1926; 2. Baskı: 1931.
7. Sigmund Freud, *Froydizm: Psikanalize Dair Beş Konferans*, İstanbul 1926; 2. Baskı: 1931; 3. baskı: 1948.
8. Theodule Ribot, *Yaratıcı Muhayyele Hakkında Bir Kalem Tecrübesi*, İstanbul 1932.
9. Henri Bergson, *Yaratıcı Tekamülünden Hayatın Tekamülü*, İstanbul 1934.
10. Henri Bergson, *Yaratıcı Tekamül*, İstanbul 1947; 2. Baskı: 1986.
11. Georges Dwelshauvers, *Psikoloji*, İstanbul 1938.
12. Georges Dwelshauvers, *Muasıf Fransız Psikolojisi*, İstanbul 1940.

13. Henri Bergson, *Gölme Komiğın Anlamı Üzerinde Deneme*, İstanbul 1945; 2. Baskı: 1989; 3. Baskı: 1997.

14. Henri Bergson, *Şuurun Doğrudan Doğruya Verileri*, İstanbul 1950; 2. Baskı: 1990.

Mustafa Şekib, psikoloji ve felsefenin önde gelen isimlerinden Freud, Ribot, William James, Ebbinghaus ve Dwelshauvers'un kitaplarını tercüme ederek eğitim hayatına büyük katkı sağlamıştır. Yukarıda telif ve tercüme olarak sıraladığımız eserlerini, çalışmamızın bu bölümünde psikolojiyle ilgili olan ve olmayan başlıkları altında tanıtmayı uygun gördük. Böylece, asıl amacımız olan Mustafa Şekib'in psikoloji ilmine olan katkısını ortaya çıkarmaya gayret ettik.

I. PSİKOLOJİYLE İLGİLİ OLMAYAN ESERLERİ

Bu bölümde, Mustafa Şekib'in psikoloji dışındaki eserlerini, önce tercüme sonra telif eserleri sıralamasıyla tanıtmaya çalıştık. Hem kitaplarında hem de makalelerinde felsefe, sanat, dil, toplum ve medeniyet konularına da temas eden Mustafa Şekib bu meselelere almış olduğu psikoloji eğitimi ve Bergson Felsefesi'nin tesiriyle yaklaşmıştır. Mustafa Şekib'in Bergson'la ilgili ilk yazıları *Dergah* mecmuasında yayınlanmıştır. Bu dergi Bergson'un ülkemizde tanınmasında büyük rol oynamıştır. Zira birçok isim *Dergah* mecmuasında Bergson'dan çeviriler yapmış ve Bergson hakkında yazılar yazmıştır. Dergide, Mustafa Şekib'in yanı sıra Suphi Ethem, Rıza Tevfik, İsmail Hakkı Baltacıoğlu ve Mehmet Emin Erişirgil'in de yazı ve tercümeleri yayınlanmıştır. İlk olarak XIX. yüzyıl felsefesinin en önemli temsilcilerinden olan Henri Louis Bergson'dan (1859-1941) tercüme ettiği dört kitabı tanıtacağız. Şunu belirtmeliyiz ki psikolojiyle ilgili olmayan eserlere dahil ettiğimiz bu kitaplar, tamamen psikolojiden bağımsız değildir.

A. Tercüme Eserleri

1. Yaratıcı Tekâmülden Hayatın Tekâmülü

1859 yılında Paris'te doğan Bergson, Mustafa Şekib'in düşünce hayatını derinden etkileyen düşünürlerden birisidir. Öyle ki Mustafa Şekib ülkemizde Bergson'un temsilcisi sayılmaktadır. Bergson, Paris Öğretmen Okulu'nda başladığı öğretmenlik mesleğine ve farklı liselerde devam etmiştir. 1900 senesinde Collège de France'ta profesör ünvanı almış ve 1914 te Fransız Akademisi azası olmuştur.³³ Bergson felsefesi şu temele dayanmaktadır:

³³ Ali Haydar Taner, *Meşhur Ruhbilimciler*, İstanbul 1954, s. 9.

“20. Yüzyılın metafizik-pozitivizm çatışması temelinde yükselir. Bergson, bilimcilere karşı kâinatın monist değil, düalist bir temele dayandığı görüşünü savunmuştur. Bergson’un felsefesi şu düalizme dayanır: Madde alanının karşısında bir hayat alanı, sınırlı mekânın karşısında dinamik bir zaman, maddenin statik durumunu inceleyen zekânın karşısında hayatın dinamizmine derinden nüfuz edebilen sezgi.”³⁴

Bergson’un felsefe anlayışının temelinde sezgi ve bilinç arasındaki ilişki vardır ve bilinç ona göre psikolojik bir kavramdır.³⁵ Buradan anlaşılıyor ki Bergson’un felsefe sistemi psikolojiden bağımsız değildir. Darwin’den etkilenen düşünür hayatı “yaratıcı bir tekâmül” olarak tanımlamıştır. Fransız filozofun eserleri şunlardır:

Essai sur les données immédiates de la conscience, 1889.

Matière et la mémoire, 1896.

Le rire, 1900.

L’évolution créatrice, 1907.

L’Energie spirituelle, 1919.

Les deux sources de la morale et de la religion, 1932.

La pensée et le mouvement, 1934.

*L’Introduction à la métaphysique*³⁶, 1901-1911.

Bergson’un *L’évolution créatrice*, isimli kitabını Mustafa Şekib, 1934 yılında *Yaratıcı Tekâmülden Hayatın Tekâmülü*³⁷ adıyla çevirmiştir. Lise felsefe derslerinde yardımcı kaynak olarak

³⁴ Fırat Mollaer, *Türkiye’de Liberal Muhafazakarlık*, Dergah Yayınları, İstanbul 2008, s. 44.

³⁵ Bergson, *Şuurun Doğrudan Doğruya Verileri*, s.7.

³⁶ Mustafa Şekip Tunç tarafından tercüme edilen bu eser, Bergson’un 1901-1911 yılları arasında verdiği konferanslardan oluşmaktadır.

kullanılan kitabın ilk baskısı, Bergson'un kitabının tamamı olmayıp iki bölümünden oluşmaktadır. Tunç 1947'de kitabın kalan diğer bölümlerini de tercüme etmiş ve kitap Milli Eğitim Bakanlığı tarafından *Yaratıcı Tekâmül* adıyla basılmıştır.

Mustafa Şekib, yine bu kitapta da, *Bergson ve Kudret-i Ruhîyeye Dair* çevirisinde olduğu gibi, Bergson felsefesini tanıtmıştır. Burada Bergson felsefesinin nasıl başladığını, zaman ve hareket mefhumunu, iki beni, hürriyet ve iradeyi, ruh ve bedeni, hafızayı, hayat hamlesi ve tekâmülü, zekayı, estetiği, hads ve istidlâli ve son olarak felsefenin nasıl olması gerektiğini açıklamıştır. Kitap, bu bölümün ardından, Bergson'a ait giriş ve dört bölümden oluşmaktadır. Kitabın 1934 teki ilk baskısında iki bölüm yer almaktadır. Bunlar sırasıyla, "Mekanizm ve Finalite", "Hayatın Muhtelif İstikametlerdeki Tekâmülü" konularıdır. Mustafa Şekib'in sonradan tercüme ettiği kısım ise; "Hayatın Manası", "Tabiatın Düzeni", "Zekanın Şekli", "Metotlar", "İlim ve Felsefe", "Zeka ve Maddilik", "Fizik Kanunlar", "Düzensizlik Fikri", "Maddenin İdeal Oluşu ve Tekamülün Manası" adlı bölümlerden oluşmaktadır. Kitabın giriş bölümünde Bergson:

"Hayatın tekâmül tarihi, henüz hayli eksikse de, zekanın Fikariler³⁸ serisinden geçerek insana gelinceye kadar yükselen bir yol boyunca devamlı bir ilerleme ile nasıl teşekkül ettiğini bize daha şimdiden gösterir gibidir. Yine aynı tarih bize anlamak melekesinde hareket etmek melekesinin bir devamını, gittikçe daha sarıh, daha mudil ve kıvrak bir intibakını canlı varlıkların kendilerine has yaşamak şartlarının şuurunu gösteriyor"³⁹

sözleriyle hayatın tekâmülü hakkındaki bilgilerimizin yeni olmasına rağmen, en basit canlılardan insana gelinceye kadar gerçekleşen tekâmülün ilerleyerek devam ettiğini ifade etmiştir.

³⁷ Bergson, *Yaratıcı Tekamülden Hayatın Tekamülü*, Lise Felsefe Dersleri Yardımcı Kitapları-1 , Devlet Matbaası, İstanbul 1934.

³⁸ Omurgalılar

³⁹ Bergson, a.g.e. s. 1.

Birinci Bölüm’de Bergson mevcudiyetinden şüphe etmeyeceğimiz tek şeyin kendi varlığımız olduğundan bahsetmiş ve bu temelde müddet, gayri uzvi cisimler, uzvi cisimler, ihtiyarlama ve ferdiyet, biyoloji ve fiziko-şimi, mekanizm ve finalizm, biyoloji ve felsefe, birdenbire değişme, hissedilmeyen değişme, kazanılmış değişiklikleri veraseti ve son olarak hayat hamlesi konularını ele almıştır. Tekâmül konusunda hayat hamlesini hareket noktası olarak kabul eden yazar şu ifadeyi kullanmıştır:

“Değişmelerin, hiç olmazsa muntazaman intikal eden, toplanan ve böylece yeni neviler yaratan değişmelerin derin illeti, tekâmül yollarında kendini kaybetmeyen ve bu yollar arasında dağılan hep bu ana hamledir.”⁴⁰

“Hayatın Birbirlerinden Uzaklaşan İstikametlerinde Tekamül Etmesi” başlıklı bölümde yer alan konular şunlardır: “İntibak ve İlerleme”, “Nebat ve Hayvan”, “Zeka ve İnsiyak”, “Zekanın Tabii Fonksiyonu”, “İnsiyakın Mahiyeti”, “Hayat ve Şuur”. Kitabında evrim düşüncesinin en üst seviyesine insan zihnini koyan Bergson, bu aşamaya gelinceye kadar gerçekleşen hayatın tekâmül aşamalarını incelemiştir.

Kitabın ikinci baskısında eklenen Üçüncü Bölüm’de; hayatın manası, tabiatın düzeni, zekanın şekli, zeka ve maddilik, maddenin ideal oluşu, tekamülün manası konuları ele alınmıştır. Zekayı, kendisini doğuran sebep içerisinde incelediğini belirten Bergson yine evrim aşamalarını izah etmiştir. Eserin son bölümünde evrimin tarihinden bahsetmiş ve Spencer’in evrim fikrini eleştirmiştir. Mustafa Şekib’in bu konuyla ilgili yazmış olduğu makalelere baktığımızda, Bergson’un evrim anlayışından oldukça etkilendiğini görüyoruz. Daha açık bir şekilde ifade edecek olursak, madde ve hayatı evrim fikri çerçevesinde izah etmiş ve bir oluş süreci içerisinde var olduklarını savunmuştur.⁴¹

⁴⁰ Bergson, a.g.e., s. 101.

⁴¹ Mustafa Şekib’in evrim konusundaki fikirleri için bkz. “Madde ve Ruh”, *Büyük Doğu*.

2. Gülme (Komiğin Anlamı Üzerinde Bir Deneme)

Mustafa Şekib, Bergson'un *Le Riré* isimli kitabını 1945'te *Gülme*⁴² adıyla tercüme etmiştir. Milli Eğitim Basımevi tarafından basılan kitap, 128 sayfadır. Kitap, Bergson'a ait bir önsöz ve üç bölümden oluşmaktadır.

Bergson'un belirttiğine göre kitap, daha önceden yazdığı üç makalenin bir araya getirilmiş halidir. Bu makaleleri yazmasının nedenini, "komiğin kategorilerini tayin etmek ve gülünç olgulardan kanunlar çıkarmak" ifadesiyle açıklamıştır.⁴³ Kendisinden önce bu konuda yapılmış olan çalışmalardan bahsetmediğini belirterek, bunların listesini kitabın önsözünde vermiştir.

Birinci Bölüm şu başlıklardan oluşmaktadır: "Genel Olarak Komik", "Şekillerin Komiği ve Hareketlerin Komiği", "Komiğin Yayılma Kuvveti". Bu bölümde Bergson gülmenin felsefini, toplumsal ve psikolojik tahlilini yapmıştır. Bergson gülme meselesinin Aristo'dan beri birçok filozof tarafından incelendiğini belirtmiş ve aynı konuyu kendisinin neden ele aldığını şu sözlerle açıklamıştır:

"Burada meseleyi benim de tekrar ele almamın mazereti, komik fantazyasını bir tarife hapsetmeyerek onda, her şeyden önce, canlı bir şey görmek, ne kadar hafifi olursa olsun, onu hayata karşı duyulması gereken bir saygı ile incelemek arzusudur."⁴⁴

Yazar, komik olan şeylerin yalnızca insana dair şeyler olduğunu belirtmiştir. İnsanların dışında gerçekleşen gülünç durumlarda ise olayın yine insanla bir bağlantısı olduğunu savunmuştur. Bergson'a göre komik olarak algıladığımız şeyler, içinde yaşadığımız toplum içerisinde şekillenmektedir. Komik kavramının şekiller, durumlar ve hareketlerle incelendiği ilk bölümün ardından, ikinci bölümde bu

⁴² Bergson, *Gülme(Komiğin Anlamı Üzerine Bir Deneme)*, MEB Yayınları, İstanbul 1945.

⁴³ Bergson, a.g.e. s. 5.

⁴⁴ Bergson, a.g.e., s. 13.

mesele hayatta her gün karşılaştığımız aksiyonlar ve vaziyetler çerçevesinde izah edilmiştir. “Vaziyet Komîği ve Söz Komîği” başlıklı bu bölümde çeşitli tiyatro oyunları örnek olarak verilmiştir. Bu örneklerde, komik olan ve olmayan sahneler karşılaştırılmıştır. Bergson, komik olmayan sahnelerde bizi eğlendiren şeylerin olabileceğini söylemiş, bunun sebebini ise komik sahnelerle olan benzerlikler olduğunu iddia etmiştir. Kelimelerin komîği meselesinde, dilin ifade ettiği komik ile sözün yarattığı komîği birbirinden ayrı tutmuştur. Burada dil ve söz arasındaki şu farklılığa dikkat çekmiştir:

“Dilin ifade ettiği komik belki de başka bir dile olduğu gibi çevrilebilir. Yalnız âdet, edebiyat ve bilhassa fikir tedaileri başka olan bir cemiyetten diğer bir cemiyete geçerken kuvvetinden çok kaybeder. Sözün yaratmış olduğu komik ise genel olarak çevrilebilir değildir. Çünkü bütün komikliği cümlelerin yapısına, kelimenin seçimine borçludur.”⁴⁵

Kitabın “Karakter Komîği” başlıklı bölümünde, insanın toplum içerisindeki durumuna göre komik kavramı ele alınmıştır. Gülünç olan şey, ahlaki bir kusurdan değil, toplumla uyumayan hallerden doğar.⁴⁶ Ayrıca bu bölümde klasik eserlerdeki komik karakterler örnek olarak verilmiştir. Özetle, Bergson *Gülme* adlı eserinde, komik kavramını sosyolojik ve psikolojik yönleriyle ele almıştır diyebiliriz.

Mustafa Şekib’in tercüme eserleri içerisinde psikolojiyle ilgili olmayan bu iki kitabı tespit ettik. *Yaratıcı Tekâmülde Hayatın Tekâmülü* ve *Gülme* adlı eserlerin dışında, François Coppee’nin *Les Passant* (1869)⁴⁷ isimli drama oyununu tercüme etmiştir. Fakat yaptığımız araştırmalar neticesinde kitabı bulamadığımız için, *Geçici* ismiyle tercüme edilen eseri tanıtamadık. On dört tercüme eseri bulunan Mustafa Şekib, görüldüğü gibi, daha çok psikoloji ile ilgili kitapları tercüme etmiş ve ülkemizdeki psikoloji eğitimine on bir çeviri kitap ile katkıda bulunmuştur.

⁴⁵ Bergson, a.g.e., s. 72.

⁴⁶ Bergson, a.g.e., s. 92.

⁴⁷ Yakup Yıldız, “Mustafa Şekip Tunç ve Felsefi Görüşleri”, İstanbul 2010, s. 79.

B. Telif Eserleri

1. Gülmek Nedir ve Kime Gülüyoruz?

1921 senesinde Kader Matbaası tarafından basılan bu kitap 80 sayfadan oluşmaktadır. Bir önsözün ardından kitabın konu başlıkları şunlardır: “Gülmek Nedir ve Gülünç Olan Kimdir?”, “Ne Şartlarla Gülebiliyoruz?”, “Surat Komikliği”, “Karikatürün Esrarı ve Eda Komikliği”, “Komikliğin Kuvve-i İttisaiyesi; Oyuncaklar ve Komedi, Zarafet, İstihza, Mizah”, “Seciyenin Gülünçlüğü; Komedi, Dram ve Sanat”.

Kitabın önsözünde Mustafa Şekib, gülmenin psikolojik bir durum olduğunu ifade etmiştir. Yazar kitabı telif etmeden önce, Darwin, Hobbes, Spencer gibi isimlerin de içinde bulunduğu Batılı yazarları araştırmış ve bu konuyla alakalı yazılmış en iyi kitabın, Bergson’un *Le Rire* adlı kitabı olduğuna karar vermiştir.

Mustafa Şekib’e göre Bergson dışındaki yazarlar ve filozoflar, toplumsal hayatta ortaya çıkan bu psikolojik hadiseyi daime bir sebebe bağlamak hatasında bulunmuşlardır. Oysaki gülmenin, ruhsal anlamda birçok sebebi vardır ve bütün gülmeleri müşterek ve umumi bir sebep altında toplamak doğru değildir.⁴⁸ Eserinde, gülmenin kişisel ve toplumsal manada ele alınması ve psikolojiden bağımsız değerlendirilmemesi gereken bir tepki olduğunu vurgulamıştır.

Mustafa Şekib’in de belirttiği gibi kitap, tamamıyla bir telif eser değildir. Bergson’un *Gülme* adlı eserinden faydalanılarak hazırlanmış bir kitaptır fakat birebir çevirisi de değildir. Bergson’un bu eserini Mustafa Şekib 1945 yılında Türkçeye çevirmiştir

⁴⁸ Mustafa Şekip Tunç, *Gülmek Nedir ve Kime Gülüyoruz*, İstanbul 1921, s. 4.

2. Felsefe-i Din

Mustafa Şekib, Darülfünûn'da 1926 yılından 1933 yılına kadar, yani İlahiyat Fakültesi'nin kapandığı tarihe kadar, din felsefesi derslerini vermiştir. *Felsefe-i Din*⁴⁹ kitabı, Şekib'in burada okutmuş olduğu ders notlarından oluşmaktadır.

Tamamı 118 sayfa olan kitap, Darülfünûn İlahiyat Fakültesi tarafından 1927 yılında basılmıştır. Kitap şu beş bölümden oluşmaktadır: "Din", "Mistisizm ve Ahlak", "Hartmann'a Göre Mistisizmin Hizmetleri", "Me'hazlar Hakkında İstıtrat", "Felsefenin Kabul Ettiği Allah ile Edyan'ın Kabul Ettiği Allah Arasındaki Fark", "Tarihte Alemşumul Dinlerin İfade Ettiği Mana Hakkında Ruhi ve İçtimai Tetkikler".

Kitapta Mustafa Şekib; ahlak, din ve mistisizm konuları üzerinde durmuş, birbirleriyle olan ilişkilerini ele almıştır. Mustafa Şekib bu bahisleri değerlendirirken, yine diğer eserlerinde olduğu gibi Batılı düşünürlerden yararlanmış ve kitabında bazı isimlerden alıntılar yapmıştır. Özellikle "Tarihte Alemşumul Dinlerin İfade Ettiği Mana Hakkında Ruhi ve İçtimai Tetkikler" adlı bölümde görüyoruz ki din psikolojisi ve sosyolojine de temas etmiştir.

3. Terakki Fikri: Menşei ve Tekâmülü

*Terakki Fikri: Menşei ve Tekâmülü*⁵⁰, Mustafa Şekib'in 1927-1928 yılları arasında *Hayat* mecmuasında yayınlanan yazılarından oluşmaktadır. 183 sayfadır ve Amedi Matbaası tarafından 1928

⁴⁹ Mustafa Şekib Tunç, *Felsefe-i Din*, Darülfünûn İlahiyat Fakültesi Talebe Cemiyeti Neşriyatı, İstanbul 1927.

⁵⁰ Mustafa Şekib Tunç, *Terakki Fikri Menşei ve Tekâmülü*, Darülfünûn Edebiyat Fakültesi Neşriyatı, İstanbul 1928.

senesinde eski harflerle basılmıştır. Kitap, 2005 yılında ise Osman Bahadır tarafından yeni harflere⁵¹ çevrilmiştir.

Terakki yani ilerleme kavramı eserde ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Yazar, Rönesans'tan başlayarak XIX. yüzyıla kadar ilerleme fikrinden ve gelişiminden bahsetmiştir. Bacon, Descartes, Locke, Condorcet, Kant ve Darwin'in ilerleme konusundaki görüşlerinden alıntılar yapmıştır. Mustafa Şekip'e göre ilerlemenin gerçek anlamda bilimsel bir kimliğe kavuşması Darwin'le gerçekleşmiştir.⁵² İlerleme ve evrim konularında görüyoruz ki, Mustafa Şekip Darwin'in fikirlerinden oldukça etkilenmiştir.

Mustafa Şekip, Batıdaki ve bizdeki ilerleme hareketini karşılaştırmış ve ülkemizde ilerlemenin Türk İnkılabı'yla birlikte güçlendiğini dile getirmiştir.⁵³ Mustafa Şekip'e göre ilerlemenin gerçek manada güç kazanabilmesi için, öncelikle geçmişle hesaplaşması ve ardından yeni hakikatlere varabilmesi, yeni vasıtalar yani Yeni Mantık bulması gerekmektedir.⁵⁴ Mustafa Şekip'in telif eserlerini incelerken görüyoruz ki, yazmadan evvel, ilgili birçok eseri incelemiştir. *Terakki Fikri* adlı kitabında da yine aynı yolu izlemiş, özellikle Fransızca yazılmış eserleri okumuş ve bunları eleştirmiştir.

4. Çin Felsefesinin Kaynakları

Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti üyeleri tarafından 1929 yılında, *Türk Tarihinin Ana Hatları* adlı bir kitap hazırlanmıştır.⁵⁵ Farklı isimler tarafından yazılan makalelerden oluşan bu kitap içerisinde Mustafa Şekip'in *Çin Felsefesi Kaynakları* başlıklı bir monografisi bulunmaktadır.

⁵¹ Tunç, a.g.e., Anahtar Kitaplar Yay. İstanbul 2005.

⁵² Tunç, a.g.e. s. 128.

⁵³ Tunç, a.g.e. s. 6.

⁵⁴ Tunç, a.g.e. s. 56.

⁵⁵ Büşra Ersanlı, "İktidar ve Tarih: Türkiye'de Resmi Tarih Tezinin Oluşumu", İstanbul 2003, s. 125.

31 sayfadan oluşan makalede, Mustafa Şekip, Çin Felsefesine iki kaynak göstermiştir. Bunlardan ilki dini ananeler, ikincisi ise “Wuking” adı verilen manevi kanun kitabıdır.⁵⁶ Mustafa Şekib dini ananeleri kaynak olarak göstermesinin sebebini ve din ile felsefe arasındaki benzerliği şöyle ifade etmiştir:

“Çünkü bir kavmin ontolojik, kozmolojik ve teknik fikirlerinin yani varlık, dünya ahlak yahut cemiyet düzeni hakkındaki en eski düşüncelerinin şahitleri en eski dininde ve onun bugünkü artıklarında saklıdır. Dinin aradığı gaye ve hareket ettiği nokta felsefenin gaye ve hareket noktası aynıdır; yani her ikisi de şartlıdan her şeyi şartlandıran şartsıza, hadise ve sebeplerden sebeplerin sebebine ve aslına giden düşüncelerdir. Aralarındaki tek fark bu gayeye varmak için kullandıkları vasıtalar. Din bu hususta iman, felsefe ise düşünce ve tenkidi kullanır”.⁵⁷

Mustafa Şekib dini gelenekler ve bunlara bağlı yaşayan toplumun, ahlak açısından da değerlendirilmesi gerektiğini söylemiş ve bu düşüncesiyle din, felsefe ve ahlak arasındaki münasebeti göstermiştir. Türk Mitolojisi ile Çin Mitolojisini karşılaştırmış ve ikisi arasındaki benzerliklere değinmiştir. Makalede ayrıca, Yunan mucizesi olarak anılan, bilimlerin kaynağının Yunan’da başlamış olduğu fikrine karşı çıkmış ve Yunan ilim hayatının Mezopotamya’dan beslendiğini belirtmiştir.⁵⁸

5. Fikir Sohbetleri

1948 yılında Ülkü Basımevi tarafından basılan *Fikir Sohbetleri*⁵⁹, Mustafa Şekip’in 1947 yılında *Cumhuriyet Gazetesi*’nde yayınlanan yazılarından oluşmaktadır. 203 sayfalık eserin önsözünde Mustafa Şekib, Sokratik Yöntem’le kitabı yazdığını belirterek, bu yöntemi neden kullandığını şu şekilde açıklamıştır:

⁵⁶ Mustafa Şekib Tunç, *Çin Felsefesinin Kaynakları*, İstanbul s. 6.

⁵⁷ Tunç, a.g.e., s. 5.

⁵⁸ Tunç, a.g.e., s. 24.

⁵⁹ Mustafa Şekib Tunç, *Fikir Sohbetleri*, İstanbul 1948.

“Okuyucuyu sadece dinlemeye mahkum etmeyerek, aynı zamanda görüşmeye, konuşmaya davet etmek suretiyle, muhatapların kafalarını da işletmeye çalışan bu tarzın en büyük meziyeti, Sokrat’ın da dediği gibi, uyandırıldığı takdirde işleyecek olan kafaların doğurmalarına yardım etmek, yine Sokrat’ın tabiri ile bir “fikir ebesi” olmaktır.”⁶⁰

Yirmi bir diyalogtan oluşan bu kitapta; insan ile hayvanı, tabiat ile şeytanı, ölüm ile dirimi, genç ile ihtiyarı, erkekle kadını, felsefe ile ilimi, istibdat ile hürriyeti, varlık ile hiçliği, sanat ile tenkidi, zaman ile mekanı, komedi ile trajediyi, Anadolu ile tarihi, Doğu ile Batı’yı, taassub ile müsamahayı, kuvvet ile politikayı, iç ben ile dış beni, okuyucu ile şairi, fert ile cemiyeti, madde ile ruhu ve yeni medeniyet ile tarihi karşılaştırmıştır.

Psikoloji eserlerine dahil etmediğimiz Mustafa Şekib’in bu kitabını, tamamıyla psikolojinin dışında tutamayacağımızı belirtmemiz gerekmektedir. Çoğu diyalogta psikolojiye temas etse de, asıl psikolojik unsurlar, taassub ile müsamaha, iç ben ile dış ben, madde ile ruh diyaloglarında açıkça göze çarpmaktadır. Madde ve ruh başlıklı diyalogunda, bilimlerin çoğunun madde ile meşgul olduğunu, ruh ve ruhun mahiyetinin göz ardı edildiğini farklı bir üslupla dile getirmiştir. Mustafa Şekib’in psikolojiye olan alakası, felsefi bir kitap olan bu eserinde de kendini hissettirmektedir.

6. Bir Din Felsefesine Doğru

Mustafa Şekib’in din felsefesiyle ilgili olan ikinci kitabı, *Bir Din Felsefesine Doğru*⁶¹, 1959 yılında Türkiye Yayınevi tarafından basılmıştır. 83 sayfadan oluşan kitap, Tunç’un ölümünden bir yıl sonra eşi Rana Tunç’un isteğiyle yayınlanmıştır.

⁶⁰ Tunç, a.g.e., s. 3.

⁶¹ Mustafa Şekib Tunç, *Bir Din Felsefesine Doğru*, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1959.

Kitabın konu başlıkları şu şekildedir: “Bir Din Felsefesine Doğru”, “Din Felsefesiyle Felsefe Arasında Münasebet”, “Din Meseleleri ve Bu Meselelerin Çözölme Metodu”, “Din Meseleleri ve Bu Meselelerin Çözölme Metodu-2”, “Din Felsefesinin Muhtevası”, “İlmi Açıklama İle Dini Açıklamanın Mukayesesi”, “Dini Açıklama ve Dini Şuur”, “Dini Açıklama ve Dini Şuur-2”, “Dini Şuurun Mekan Telakkisi”, “Dini Fikirlerde Materyalist Telakkiden İdealist Telakkiye Geçiş”, “Materyalist Telakkiden İdeal Telakkiye Geçiş Kolay Olmamıştır”, “Dini Şuurda Zaman Mefhumu”, “Dinde ve İlimde Birlik Mefhumu”, “Tanrı ve Dünya Mefhumları”, “Dinde Düşünce ve Muhayyelenin Roller”, “Din Felsefesinin Psikoloji Meselesi”, “Din Duygusu”, “Din Duygusunun Şekilleri ve İmanı Yaşama Tipleri”, “Yüksek Dinlerde İman Tipleri”, “Hristiyanlık”.

Din hakkında düşünmenin iki şekilde gerçekleştiğini söyleyen Mustafa Şekib’e göre, bunlardan ilki “ilmi kelim” ikincisi “din felsefesi”dir. Din felsefesi için gerekli olan şeyi ise şu sözlerle ifade etmiştir:

“Biliyoruz ki din esas itibarıyla özel bir ruh hali, manevi, deruni bir duygudur. Bu halde rol oynayan histir, ihtiyaçtır, sevgi yahut korkudur, ümit yahut tesellidir, vecd ve teslimiyettir. Bunların dinde oynadıkları rol birinci planda gelir. Dini halde sezgi ve hayal diğer bütün melekeler üstün olur. Dinin kendisini bir mesele yapan din felsefesi, onu bir mesele olarak mütalaa edeceği için dini duyguların dışında kalması yani sübjektif bir amilin tesiri altında kalmıyarak mümkün olduğu kadar objektif bir durumda bulunması icabeder.”⁶²

Mustafa Şekib, din felsefesinin doğabilmesi için, diğer ilimlerde olduğu gibi öncelikle kendi tarihinin ortaya konması gerektiğini söylemiştir.⁶³ Yazara göre, din felsefesi de, siyaset felsefesi, bilim felsefesi ve diğerleri gibi bir ilim olarak kabul edilmelidir ve bu ilmin amacı da din meselesini metotlu bir düşünce ve muhakeme ile aydınlığa kavuşturmadır.⁶⁴

⁶² Tunç, a.g.e., s. 8.

⁶³ Tunç, a.g.e., s.1.

⁶⁴ Tunç, a.g.e., s. 7.

Din kavramının psikolojik açıdan da ele almak gerektiğini belirten Tunç, “Din Felsefesinin Psikolojik Meselesi” başlığı altında bu konu üzerinde durmuştur. İnsanların en derin ve şiddetli ruhi tecrübelerini din alanında yaşadıklarını⁶⁵ söyleyerek din psikolojisinin umumi psikolojinin bir parçası olduğunu ifade etmiştir.

⁶⁵ Tunç, a.g.e., s. 61.

II. PSİKOLOJİYLE İLGİLİ OLAN ESERLERİ

A. Tercüme Eserleri

Mustafa Şekib'in psikolojiyle ilgili olan eserlerini tercüme ve telif olmak üzere iki başlık altında incelemeyi uygun gördük. Tercüme eserleri, yazıldıkları dönem içerisinde ve sonrasında lise ve üniversitelerde kullanılmış; ülkemizde psikolojinin gelişimine katkıda bulunmuştur. Mustafa Şekib bu alanda; Théodule Ribot, William James, Georges Dwelshauvers, Hermann Ebbinghaus ve Sigmund Freud gibi psikologların eserlerini tercüme etmiştir. Bu bölümde öncelikle bu yazarlar ve onlardan yapılan çeviriler hakkında malumat verilecektir.

1. Hissiyat Ruhiyatı

Kitabın yazarı Fransız Théodule Armand Ribaut (1839-1916), École Normale Supérieure'de felsefe ve edebiyat dersleri almış ve sonrasında psikolojiye olan ilgisi nedeniyle, Claude Bernard (1813-1878), Albert Dastre (1844-1917), Alfred Vulpian (1826-1887), Jean Martin Charcot (1825-1893) gibi ünlü psikolog ve nörologların derslerine katılmıştır.⁶⁶ 1876'da *Révue Philosophique* dergisini çıkarmaya başlamış ve ölümüne kadar devam etmiştir. Collège de France'da 1889 yılından itibaren dersler veren psikolog, ayrıca Ahlaki ve Siyasi Bilimler Akademisi'nde üye olarak çalışmıştır.⁶⁷ Psikolojinin felsefeden ayrılarak müstakil bir bilim olması gerektiğini düşünen Théodule Ribaut'nun eserleri şunlardır:

⁶⁶ Ali Haydar Taner, *Meşhur Ruhbilimciler*, İstanbul 1954, s. 86.

⁶⁷ Georges Dwelshauvers, *Muasırsız Psikolojisi*, çev: Mustafa Şekip Tunç, İstanbul 1940, s. 84.

Psychologie Anglais Contemporaine,1870.

Psychologie Allemande Contemporaine, 1879.

Hérédité Psychologique,1873.

Les Maladies de la Memorie,1881.

*Les Maladies de la Volonté*⁶⁸,1884.

Les Maladies de la Personnalité,1885

L'attention,1888.

La Psychologie des Sentiments,1896.

L'evolutin des Idées Générales,1897.

L'imagination Créatrice,1900.

La Logique des Sentiments,1905.

Essai sur les Passions,1907.

Mustafa Şekib, bu kitaplardan *La Psyclogie des Sentiments*'i *Hissiyat Ruhiyatı* (1919), *Essai sur les Passions*'u *İhtiraslar üzerine Bir Tecrübe-i Kalemîyye* (1920) ve *L'imagination Créatrice*'i *Yaratıcı Muhayyele Hakkında Bir Kalem Tecrübesi* (1932) adlarıyla dilimize çevirmiştir.

Ribaut'dan yapmış olduğu ilk tercüme eseri *Hissiyat Ruhiyatı*⁶⁹ 1919 yılında Darülfünûn Matbaası tarafından basılmıştır. İki cilt olan bu kitap 1152 sayfadır. İkinci baskısı ise 1927 senesinde Evkaf Matbaası tarafından yapılmıştır.

⁶⁸ *Les Maladies de la Volonté* adlı kitap Nebahat Hamit tarafından Türkçeye çevrilmiştir.

Birinci cilt bir giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Psikolojinin en mühim konusunun hisler psikolojisi olması gerektiğini söyleyen yazar kitabın giriş bölümünde hisler psikolojisi ve teessür hayatı ile ilgili açıklamalarda bulunmuştur. Özellikle teessür hayatının açıklanabilmesi için Ribaut, şuurun derinliklerine inilmesi gerektiğini belirtmiştir.⁷⁰ Yazar psikoloji ilminde hisler psikolojisine yeterince yer verilmediğini düşünmektedir. Oysaki bu meselenin en az hafıza, dikkat ve algı kadar önemli olduğunu savunmuştur. Dönemin psikologlarının hisler psikolojisine olan sınırlı ilgilerinin psikoloji bilimi açısından eksiklik olarak görmektedir. Bu nedenle Ribaut, “Teessüri Hayatın Tekamülü” başlığı altında, hisler psikolojisi ve teessüri haller hakkında geniş bilgiler vermiştir. İnsanın varlığı ile doğrudan ilişkilendirdiği hislerin temelinde, içgüdüler, ihtiyaçlar ve eylemler olduğunu belirtmiştir.⁷¹

Haz ve elem konuları üzerinde durduğu ilk bölüme “Umumi Ruhیات” adını vermiştir. Bu bölümde girişte olduğu gibi yine teessür halleri ele alınmış ve heyecanların teessür hayatındaki önemi vurgulanmıştır. İkinci bölümde ise Ribaut, teessür hayatının yüksek şekilleri olarak ifade ettiği toplumsal, ahlaki ve dini hislerin önemine yer vermiştir. Hislerin fizyolojik şekillerini benlik, korku, sempati ve eğilimler olarak ayırmış ve bunları basit heyecanlar olarak adlandırmıştır.

Muasır Fransız Psikolojisi kitabında Georges Dwelshauver, Ribaut’nun teessür hayatı ve hisler psikolojisi hakkındaki görüşlerini şu ifadelerle özetlemiştir:

“Teessür hallerinin kaffesinde hareki unsur görülür. Bu halleri terkip eden iştihalar ve uzvi reaksiyonlar gibi temel hadiseler hep harekidirler... O halde hisler uzvi reaksiyonlardan çıkar. Temayüller yahut iptidai insiyaklarla başlar... Teessür hallerinin tekamülü, Spencer’in telakkisine göre, tedricen zenginleşen bir taazzuvla basitten mürekkebe doğru gider... Tedailer sistemi fikirlerle izah edilemez. Tedailerde hakim olan teessür halleridir... Hislerin kendilerine mahsus bir mantığı vardır. Bu mantık daha tabii olduğu için mücerret mantıktan da başkadır... Bu hususi mantık bütün kuvvetiyle

⁶⁹ Ribaut, Theodule, *Hissiyat Ruhiyatı*, Evkaf-ı İslamiyye Mat., İstanbul 1927.

⁷⁰ Ribaut, a.g.e., s. 7.

⁷¹ Ribaut, a.g.e., s. 8.

ihtiraslarda tezahür eder. İhtiraslar muhtelif temayülleri sistemleştiren istikrarlı teessür halleridir.”⁷²

Ribaut’ya ait olan bu kitapla ilgili belirtilmesi gereken bir husus vardır. Birçok bibliyografyada Mustafa Şekib’in *Ruhiyat Dersleri* ve *Ruhiyat Derslerine Lahika* adlı iki eseri görülmektedir. Fakat araştırmalarımız sonucunda bu kitapların Mustafa Şekib’e ait olmadığı ortaya çıkmıştır. Yapmış olduğumuz karşılaştırmada gördük ki, *Ruhiyat Dersleri* ve *Ruhiyat Derslerine Lahika* Mustafa Şekib’in telif eseri değil, Ribaut’nun *Hissiyat Ruhiyatı* kitabının tercümesidir. Kitaplar, muhtemelen basımda yapılan bir hata nedeniyle, Mustafa Şekib’in telif eserleri arasında yer almıştır. Mustafa Şekib’in telif veya tercüme çoğu kitabında olduğu gibi bu eser de Darülfünûn’da ders kitabı olarak okutulmuştur.

2. İhtiraslar Üzerine Bir Tecrübe-i Kalemîye

Mustafa Şekib’in Ribaut’dan tercüme ettiği bir diğer eser *Essai sur les passions* adlı kitaptır. Bu kitap *İhtiraslar Üzerine Bir Tecrübe-i Kalemîye*⁷³ adıyla 1920 yılında Darülfünûn Matbaası tarafından basılmıştır. 144 sayfa olan kitap iki bölümden oluşmaktadır. İhtirasların gerçek niteliklerini ortaya koymaya çalıştığı *İhtisalar Üzerine Bir Tecrübe-i Kalemîye* eserinin ilk bölümde ihtiraslara, ikinci bölümde ise ihtirasların tarihine yer vermiştir. Ribaut, bu konu üzerine yazılmış eserleri incelediğini belirterek, yapılan çalışmaların eksik olduğunu ve özellikle modern psikolojinin bu meseleyi çalışmaları gerektiğini ifade etmiştir.

Ribaut, birinci bölümde, şiddet, imtidat ve fikr-i sabit meselelerini ele almıştır. İhtiraslar hakkında yapılan çalışmaların çok eski tarihlere dayandığını belirtmiş fakat bunların artık bilimsel bir

⁷² Georges Dwelshauvers, *Muasırs Fransız Psikolojisi*, İstanbul 1940, s. 93-94.

⁷³ Ribaut, *İhtiraslar Üzerine Bir Tecrübe-i Kalemîye*, Darülfünûn Matbaası, İstanbul 1920.

şekilde değerlendirilmesi gerektiğini dile getirmiştir.⁷⁴ Çok geniş bir alan kapsamına rağmen konuyu daha sınırlı bir halde ele almanın faydalı olabileceğini belirtmiş ve kendisi de bu yöntemle kitabı kaleme almıştır.

İhtirasların tarihini yazdığı ikinci bölümde Ribaut, ihtirasların türlerini ve görünüş şekillerini incelemiştir. Bu bölümdeki asıl amacı bütün ihtirasların bir hastalık olmadığını göstermektir. İhtiraslar ile hastalık arasındaki ayrımın yapılmasının zorluğuna da değinen yazar, meselenin hisler psikolojisi içerisindeki en önemli konulardan olduğunu söyler. Hatta konuyu daha daraltarak teessür hayatı içerisinde değerlendirir.

3. Yaratıcı Muhayyele Hakkında Bir Kalem Tecrübesi

Mustafa Şekib'in 1932 yılında tercüme ettiği *Yaratıcı Muhayyele*⁷⁵ Hakkında Bir Kalem Tecrübesi, Matbaacılık ve Neşriyat Türk Anonim Şirketi tarafından basılmıştır. Eser 182 sayfadan oluşmaktadır.

Kitap, giriş ve üç bölümden ibarettir. Giriş bölümünde Ribaut, o dönemin psikoloji eserleri içerisinde, yaratıcı muhayyele⁷⁶ hakkında birçok çalışma yapılmış olmasına rağmen bunların yetersiz olduğunu belirterek; kendi eserinin, yaratıcı muhayyelenin yalnızca esas şartlarını arayan bir deneme olduğunu ifade etmiştir.⁷⁷

“Muhayyelenin Tahlili” başlıklı birinci kısımda şu konular yer almaktadır: “Zihni Amil”, “Teessüri (duygusal) Amil”, “Gayrişuuri Amil”, “Muhayyelenin Uzvi Şartları ve Vahdet Prensibi”. Bu bölümde muhayyele, kendisini oluşturan amillere ayrılmış ve tek tek ele alınmıştır. Başlıklardan da

⁷⁴ Ribaut, a.g.e., s. 4.

⁷⁵ Yaratıcı Muhayyele: Hayal etme gücü.

⁷⁶ Sözlükteki kullanımı “muhayyile” olmasına karşın, tezimizde kitaptaki şekliyle kullanmayı tercih ettik.

⁷⁷ Th.Ribot, *Yaratıcı Muhayyele Hakkında Bir Kalem Tecrübesi*, İstanbul 1932, s. 3.

görüldüğü gibi yazar; muhayyelenin duygu, zihin ve bilinçdışı üçlüsünden oluştuğunu ifade etmiş ve bunları farklı örneklerle birlikte ayrıntılı bir şekilde incelemiştir.

Bu bölümde özellikle imaj, tedai ve hafıza meselelerine değinen yazar, bunların muhayyelede nedenli etkili olduğunu tartışmıştır. Zihnimize değişkenlik gösterdiğini ve hafızamızı doğrudan etkilediğini söylediği imajları tam, natamam ve şematik olarak üçe ayırmış ve bu imajlar için şunları söylemiştir:

“Görülüyor ki imajlar hiç durmadan değişme, silinme, eksilme, artma, ziya ve tecezzilere (parçalara ayrılma) tabi oluyor. Ve bu hal onların ölü şeyler olmadıklarını istenildiği kadar kopyası alınabilecek fotoğraf klişelerine benzemediklerini ve dimağın haline tabi olarak bütün canlı şeyler gibi değiştiklerini, yeni kazanma ve kaybetmelere ve bilhassa kaybetmelere tabi olduklarını gösteriyor.”⁷⁸

Muhayyelenin, teheyyüci, teessüri ile olan ilişkisi için yazar, bu mevzunun psikologlar tarafından kabul edilmeyişine karşı çıkarak, yaratıcı muhayyelenin bütün şekillerinin teessüri unsurlar istediğini ve mahiyetleri ne olursa olsun bütün teessüri hallerin yaratıcı muhayyeleye tesir edebileceğini söyleyerek⁷⁹ bu konu için sanatçıları ve yarattıkları eserleri örnek olarak göstermiştir. Kısacası insanda sadece zihni unsurların ya da sadece teessüri olanın var olmasının hiçbir anlamı olmadığını söyleyerek, ikisinin birbirine olan gerekliliğini şu şekilde ifade etmiştir:

“Temayül ve ihtiyaçlar olmadan hiçbir şey başlayamadığı gibi zihinsiz de hiçbir şey bitirilemez.”

⁷⁸ Ribaut, a.g.e., s. 13.

⁷⁹ Ribaut, a.g.e., s. 19-20.

Kitabın ikinci kısmı, “Muhayyelenin İnkişafı” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde yer alan alt başlıklar ise şunlardır: “Hayvanlarda Muhayyele”, “Çocukta Muhayyele”, “İptidai İnsan ve Usturelerin Yaratılması”, “İcadın Yüksek Şekilleri”, “Muhayyelenin İnkişafı Kanunu”.

Hayvanlardaki muhayyele ile çocuklardaki muhayyelenin imaj, refleks ve taklit açısından benzer olduğunu söyleyerek⁸⁰ yaratıcı muhayyelenin bunlarda tam olarak bilinemeyeceğini ifade etmiştir. Ayrıca bu bölümde, çocuklardaki yaratıcı muhayyelenin kaç yaşlarında, hangi şartlarda ve ne şekilde oluştuğuna dair yapmış olduğu açıklamalar da bulunmaktadır ve bu açıklamaları psikolojik ve fizyolojik açıdan ele almıştır.

Kitabın “Muhayyelenin Başlıca Tipleri” başlıklı son bölümündeki konular ise şunlardır: “Plastik Muhayyele”, “Seyyal Muhayyele”, “Mistik Muhayyele”, “İlmi Muhayyele”, “Pratik ve Mekanik Muhayyele”, “Ticari Muhayyele”, “Ütopik Muhayyele”. Bu bölümde muhayyelenin tiplerine yer verilmiş ve her bir muhayyele tipi kendi alanında incelenmiştir.

Bunlardan İlmi Muhayyele konusuna baktığımızda yazar, farklı ilimlerde farklı muhayyele şekillerinin olduğunu söyler. Ribaut’ya göre fizikte, kimyada, matematikte, tıpta, jeolojide farklı muhayyele tipleri vardır ve bunun yalnızca fen bilimlerinde olduğu düşünülmemelidir. Psikoloji, sosyoloji gibi sosyal bilimlerde de farklı muhayyele tipleri mevcuttur, üstelik bunlar fen bilimlerine nazaran daha karmaşık ve zordur.⁸¹ Bu zorluğun nedeni ise sosyal bilimlerde, tabi bilimlerdeki gibi kontrol ve ispatın yapılamamasından kaynaklanmaktadır.

⁸⁰ Ribaut, a.g.e., s. 55.

⁸¹ Ribot, a.g.e., s. 121.

II. 2. A. 4. Mülâhhas Ruhîyat

Alman psikolog Hermann Ebbinghaus(1850-1909), 1880 yılında Berlin Üniversitesi'nde doçent, 1905 yılında Halle Üniversitesi'nde profesör olmuştur.⁸² Ebbinghaus hafıza ve öğrenme üzerine deneysel çalışmalar yapan ilk psikologtur.

Hermann Ebbinghaus'un *Abriss der Psychologie* adlı kitabı, Mustafa Şekib tarafından *Mülâhhas Ruhîyat*⁸³ olarak dilimize çevrilmiştir. 686 sayfa olan kitap, 1919 yılında Darülfünûn Matbaası tarafından basılmıştır. Ebbinghaus, hafıza üzerine deneysel çalışmalar yapan ilk psikologlardan birisidir. Darülfünûn'da okutulan bu kitap psikolojik vakaların deneysel yöntemle incelendiği bir eserdir. Bu açıdan bakıldığında, Mustafa Şekib tecrübi psikolojiye çeviri bir eserle katkıda bulunmuştur diyebiliriz.

Dört bölümden oluşan kitabın ilk bölümünde psikoloji hakkında genel bilgiler verilmiş ve psikolojik olaylar tanımlanmıştır. Ayrıca bu bölümde ruh ve beynin fonksiyonları incelenmiştir. İkinci bölümde, duymalara, dikkate, ve hislere; üçüncü bölümde ise ruhun karmaşık mahiyetine yer verilmiştir. Son bölümde ele alınan konular: ahlak, din ve sanattır. Bu üç mesele ruhun fonksiyonları içerisinde en üst seviyede incelenmiştir. Kitabın Darülfünûn'da ders kitabı olarak okutulması, deneysel psikoloji alanındaki çalışmalara katkıda bulunduğunun göstergesidir. Mustafa Şekib, yalnızca Ebbinghaus'un bu kitabıyla değil, deneysel psikoloji alanındaki diğer psikologların eserlerini de tercüme ederek alana katkı sağlamıştır.

⁸² Ali Haydar Taner, *Meşhur Ruhbilimciler*, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul 1954, s. 36.

⁸³ Hermann Ebbinghaus, *Mülâhhas Ruhîyat*, Darülfünûn Mat., İstanbul 1919.

5. Bergson ve Kudret-i Ruhiyeye Dair Birkaç Konferansı

Bergson'un *L'Introduction a la metaphysique* adlı konferans yazıları bir kitapta toplanmadan önce, Mustafa Şekib tarafından “Şuur ve Hayat”, “Ruh ve Beden”, “Hakikat ve Şe’eniyyet”, “Dirilerin Hayaletleri” ve “Taharriyat-ı Ruhiye” başlıkları ile *Dergah* mecmuasında yayınlanmıştır. Bu yazılar, diğer konferanslarının da eklenmesi ile 1923 yılında Maarif Vekâleti Matbaası tarafından *Bergson ve Kudret-i Ruhiyeye Dair Birkaç Konferansı* adıyla eski harflerle basılmıştır. İkinci baskısı 1934 te Muallim Ahmet Hamit Kitabevi’nden çıkmış ve adı *Bergson ve Manevi Kudrete Dair Birkaç Konferans*⁸⁴ olarak değiştirilmiştir.

Eserde Mustafa Şekib’e ait bir giriş ve yedi konferans yazısı bulunmaktadır. Giriş bölümünde yazar, Bergson Felsefesi’ni tanıtmış; hafıza, bilinç, zeka, içgüdü, ruh ve beden, sezgi ve muhakeme, hürriyet ve irade, zaman ve hayat hamlesi konularını açıklamıştır. Bergson felsefesinin temelini oluşturan konu ve kavramaları giriş bölümünde okuyuculara özetlemiştir diyebiliriz.

Kitapta Bergson’un şu konferansları yer almaktadır: “Şuur ve Hayat”, “Ruh ve Beden”, “Dirilerin Hayaletleri ve Taharriyat-ı Ruhiye”, “Rüya”, “Zihni Cehit”, “Felsefi Hads”, “Hakikat ve Şe’eniyyet”. Şuur ve Hayat konusunda hayat hamlesinden bahseden yazar hayatı yönlendiren şeyin şuur olduğunu ifade ederek şuurun önemine vurgu yapmıştır. “Ruh ve Beden” ilişkisinde ise ruh ve bedenin farklılıklarından söz edilmiştir. Üçüncü konferans yazısında ruhi hadiselerin beyinle olan ilişkisine değinilmiştir. Bergson “Rüya” başlıklı yazısında uyku ve uyanıklık tanımlamaları yapmış ve rüyanın bilinçaltında bulunan düşüncelerden ibaret olduğunu söylemiştir. “Zihni Cehit” konusunda iki çeşit hafıza olduğunu; bunlardan ilkinin itiyat kanunlarına dayandığını , ikincisinin de olayların hatırlanması ile varolduğunu söylemiştir. “Felsefi Hads” de metafiziğin günden güne sadeleştiğini ifade etmiş ve son bölüm “Hakikat ve Şe’eniyyet”te William James’in realite görüşünü eleştirenlere karşı bir tenkitte bulunmuştur. Mustafa Şekib’in bu tercüme eseri Bergson ve felsefesinin ülkemizde

⁸⁴ Henri Bergson, *Bergson ve Manevi Kudrete Dair Birkaç Konferansı*, Maarif Vekaleti Mat., İstanbul 1923.

tanınmasına katkıda bulunmuştur. Ayrıca 52 sayfalık Bergson felsefesini kendi görüşleri çerçevesinde ele alması kitabın telif-tercüme bir eser olduğunu göstermektedir.

6. Şuurun Doğrudan Doğruya Verileri

Mustafa Şekib'in Bergson'dan yapmış olduğu bir diğer çeviri eserin orijinal adı ise, *Essai sur les donnees immediates de la conscience*'tir. 1950 yılında Milli Eğitim Bakanlığı'nın Batı Klasikleri içerisinde yayınlanan kitap, *Şuurun Doğrudan Doğruya Verileri*⁸⁵ adıyla çevrilmiştir. 218 sayfa olan kitap üç bölümden oluşmaktadır.

Kitap bir önsöz ve şu üç bölümden ibarettir: "Psikolojik Hallerin Şiddetine Dair", "Şuur Hallerinin Çokluğuna Dair Süre Fikri", "Şuur Hallerinin Organizasyonuna Dair Hürriyet". Bergson, kitabın önsözünde metafizik ve psikolojinin ortak konusu olan hürriyet meselesini ele aldığını ifade etmiştir.⁸⁶ İlk iki bölümde "şiddet" ve "süre" kavramları incelenmiştir. İlk bölüm daha çok duyular ve psikolojik haller ile ilgilidir. "Süre"nin tek gerçeklik olduğunu iddia eden Bergson, hürriyetin de sürenin bir ürünü olduğunu savunmuştur. Son bölümde ise Bergson, determinizm ve hürriyet konularına değinmiştir.

7. Terbiye Musahabeleri

Mustafa Şekib Tunç, Amerikalı psikolog William James'in (1842-1910) *Talks to Teachers on Psychology and to Students on Life's Ideals* eserini, 1923 yılında *Terbiye Musahabeleri*⁸⁷ adıyla

⁸⁵ Bergson, *Şuurun Doğrudan Doğruya Verileri*, MEB Yay., İstanbul 1950.

⁸⁶ Bergson, a.g.e., s. 3.

⁸⁷ William James, *Terbiye Musahabeleri*, Matbaa-i Amire, İstanbul 1923.

tercüme etmiştir. Kitap 1931 yılında, Ahmet Halit Kütüphanesi tarafından yeni harflerle tekrar basılmıştır.

1842, Newyork doğumlu William James pragmatizmin kurucusu olarak kabul edilmektedir. Çeşitli Avrupa ülkelerinde eğitim alan Amerikalı psikolog, Cenevre Üniversitesi'nde de bir sene boyunca ders almıştır. Harvard Üniversitesi'nde felsefe ve psikoloji dersleri vermiştir.⁸⁸

Kitabın başında Mustafa Şekib'e ait 32 sayfalık bir yazı bulunmaktadır. Bu yazıda, terbiye sanatı hakkında açıklamalar yapmış ve bu alanın en önemli isimlerinden biri olarak kabul ettiği William James hakkında bilgiler vermiştir. Daha sora William James'in psikoloji ve pedagoji hakkındaki görüşlerini özetlemiştir.

Terbiye Musasebeleri adlı bu kitabın konu başlıkları şunlardır: "Ruhiyat ve Terbiye Sanatı", "Şuur, Çocuk Harekette Bir Uzviyet", "Terbiye ve Hatt-ı Hareket", "Aksülamellerin Lüzumu", "Fıtri Aksülameller ve İktisabı Aksülameller", "İnsiyaki Aksülameller", "İtiyat Kanunları", "Tedai-i Efkar", "Alaka", "Dikkat", "Hafıza", "Fikirlerin İktisabı", "İntikal", "İrade". Konu başlıklarından anlıyoruz ki, kitap pedagojik bir eser niteliğinde olup, William James'in eğitim psikolojisi hakkındaki görüşlerini içermektedir. *Terbiye Musahabeleri*, William James'in öğretmenlere vermiş olduğu konferanslardan oluşmaktadır. Bu konferanslarda uygulamalı psikolojinin yöntemlerinden ve eğitim şartlarından bahsetmiştir.⁸⁹

Mustafa Şekib'in, 1934 *İtiyat Kanunları*⁹⁰ adlı tercümesi ayrı bir kitap değil, *Terbiye Musahabeleri* eserinin içerisindeki bir bölümdür. Söz konusu bölümün ayrı basımı nedeniyle, bibliyografyalarda farklı bir kitap olarak görünmektedir. Yirmi bir sayfadan oluşan bu bölüm, 1934 yılında İstanbul'da Selamet Matbaası tarafından basılmıştır.

⁸⁸ James, a.g.e., s. 7.

⁸⁹ James, a.g.e., s. 25.

⁹⁰ William James, *İtiyat Kanunları*, Selamet Matbaası, İstanbul 1934.

8. Froydizm: Psikanalize Dair Beş Konferans

Mustafa Şekib, Avusturalya'lı nörolog Sigmund Freud'un(1856-1909), *Über Psychoanalys* adlı kitabını *Froydizm: Psikanalize Dair Beş Konferans*⁹¹ adıyla tercüme etmiştir. İlk baskısı 1926 yılında Milli Matbaa, ikinci bakısı 1931 Muallim Ahmet Halit Kütüphanesi, üçüncü baskısı ise 1948 Ahmet Halit Kitabevi tarafından yayınlanmıştır. İlki eski harflerle diğer ikisi ise yeni harflerle basılmıştır. Kitap, Freud'un Clark Üniversitesi'nde psikanaliz hakkında verdiği konferanslarından oluşmaktadır.

Eserde, Mustafa Şekib'e ait bir giriş ve beş bölüm bulunmaktadır. Giriş bölümünde Mustafa Şekib, Freud'un hayatı ve psikanaliz çalışmaları hakkında bilgiler vermiş ve bu kitabın önemini şu sözlerle ifade etmiştir:

“Tercüme ettiğim bu eser dikkatle okunup anlaşılmadan müellifin diğer eserlerini hakkı ile kavramak kabil değildir. Bu küçük eser Freud'un nevrozları tetkike nasıl başladığını, pek orijinal olan ruhiyat ve usulünü kimlerden mülhem olduğunu ve sonra kendi müşahede ve tetkiklerini ne suretle ilerletip klasik emrazi ruhiye nazariyeleri yanında Froydizm yahut Psikanaliz namı altında bir mezhep ve sistem vücuda getirdiğini pek muhtasar olmakla beraber tam bir taslak halinde gösterdiği için mükemmel bir klavuzdur.”⁹²

Kitabın Birinci Bölüm'ünde psikanalizin kökeni, doktor Josef Broyer'in müşahedesi, ruhi travmalar, histeri hastalığının hatıralarla olan bağı ve tedavi yöntemleri ele alınmıştır. Freud, Josef Broyer'in hipnoz yöntemiyle yaptığı tedavileri takip ettiğini fakat kendi sisteminde bunu kullanmadığını belirtmiştir. Kendi yöntemini, histeri hastalıkları ve psikanaliz yöntemi hakkında olan ikinci konferansta anlatmıştır. Broyer'in yöntemini katıyetsiz ve mistik bulduğunu, ayrıca bu yöntemin

⁹¹ Sigmund Freud, *Froydizm: Psikanalize Dair Beş Konferans*, Ahmet Halit Kitabevi, İstanbul 1948.

⁹² Freud, a.g.e., s. 4.

her hastaya uygulanamadığını ifade etmiştir.⁹³ Bu nedenle Freud Bernhaym'ın⁹⁴ tedavi yöntemini tercih etmiştir.

Üçüncü Bölüm zihni determinizm ve rüyaların yorumları konularına ayrılmıştır., Dördüncü bölümde ruhi hastalıkların nedeni: bastırılan duygular ve cinsiyet olarak açıklanmıştır. Son bölümde ise nevrozların mahiyeti ve bunların psikolojik nedenleri hakkında bilgiler verilmiştir.

9. Psikoloji

Belçika asıllı Georges Dwelshauvers (1866-1937), Université Libre de Bruxelles'te felsefe, Almanya'da ise psikoloji eğitimi almıştır. Fransa, Belçika ve Barcelona'da psikoloji dersleri veren ve üç laboratuvar kuran Dwelshauvers⁹⁵ *Psikoloji* kitabından anladığımız kadarıyla, önceki dönemlerin ve bulunduğu dönemin psikoloji çalışmalarını yakından takip etmiştir.

Dwelshauvers'in eserleri şunlardır:

Les Méthodes de l'idealisme scientifique, 1892.

La Synthèse Mentale, 1908.

La Philosophie de Nietzsche, 1909.

L'inconscient, 1916.

La psychologie Francaise Contemporaine, 1920.

Les Mécanismes Subsconciants, 1925.

⁹³ Freud, a.g.e., s. 39.

⁹⁴ Bernhaym'ın hatırlama metodu: hastaları unutmanın hakiki bir şey olmadığına ikna ederek, unutulmuş hatıraların ısrarla hatırlayacaklarını telkin ederek uyguladığı metot.

⁹⁵ Dwelshauvers, *Psikoloji*, İstanbul 1938, s. 5.

La Catalogne et le Problème Catalan, 1926.

Traité de Psychologie, 1928.

Vues sur la Psychologie Animale, 1930.

L'étude de la Pensée; Méthodes et Résultats, 1934.

L'exercice de la Volonté, 1935.

Mustafa Şekib, Dwelshauvers'ın *La Psychologie Francaise Contemporaine* kitabını *Muası Fransız Psikolojisi* adıyla, *Traité de psychologie* adlı kitabını da, *Psikoloji* adıyla dilimize çevirmiştir.

1938 yılında, *Psikoloji* kitabının ilk baskısı İstanbul Üniversitesi Devlet Matbaası tarafından yapılmıştır. 513 sayfadan oluşan bu kitap 1952 yılında ise Doğan Kardeş Yayınları Basımevi tarafından ikinci kez basılmıştır.

Kitabın önsözünde, Mustafa Şekib üniversite öğrencileri için gerekli psikolojik kaynakların eksikliğinden bahsetmiş ve kitabı çevirmesinin nedenini şu sözlerle açıklamıştır:

“*Ruhiyat Dersleri* adı ile çıkan bu el kitabı liselerin ihtiyacına kafi gelmişti. Fakat liselerden çıkıp da üniversiteye gelen başlangıç talebeye yardım edecek “*Traité*” mahiyetinde bir psikolojiye olan ihtiyaç gün geçtikçe kendini hissettiriyordu.... Bu vaziyet karşısında bizim için şimdilik tutulacak en elverişli yol, telif vadisine gitmekte acele etmeyerek, mevcut *Traité*’ler arasında ihtiyacımıza en çok yarayacak olanlardan birini seçmek olacaktı.”⁹⁶

⁹⁶ Dwelshauvers, *Psikoloji*, İstanbul 1938 s.1.

Yazarın kendi önsözünde belirtmiş olduğu gibi, kitabın otuz senelik bir çalışmanın eseri olması⁹⁷ Mustafa Şekib'in tercihinin ne denli doğru olduğunu açıkça göstermektedir.

Eserde, Dwelshauvers ve Mustafa Şekib'e ait birer önsöz bulunmaktadır. Kitap altı bölümden oluşmuştur: "Vakıalar, Metodlar ve Kanunlar", "Psikolojinin Büyük İstikametleri", "Elemanter Ruh Hayatı", "Duyarlığa Ait Sentezler", "Fonksiyonel Sentezler", "Yüksek Sentezler ve Ruhun Melekeleri".

Kitabın ilk bölümünde vakıalar ve kanunlar bir başlık altında, metodlar ise ayrı bir başlık altında ele alınmıştır. Bu bölümde zihin vakaları, gözlem, deney, psikanalitik yöntem, hayvan psikolojisi, çocuk psikolojisi, zekanın yaşa göre ölçülmesi ve davranış konuları ele alınmıştır.

"Psikolojinin Büyük İstikametleri" başlıklı ikinci bölümde, sentez, otomatizm ve gayrişuuri dinamizm konuları ile psikolojinin prensipleri incelenmiştir. Bu prensipler; sentez çeşitlerini, biyolojik, psikolojik ve ferdi bakımdan itiyatları, bilinçdışı hallerin tasnifini içermektedir.

Üçüncü Bölüm'de, teessür hayatı, hareketler ve duyumlarla ilgili ayrıntılı bir sınıflandırma ile psikolojinin birçok yönü ele alınmıştır. Psikolojik, fizyolojik ve patolojik deliller de bu bölüme dahil edilmiştir.

Bergson'nun fikirlerine yer verilen Dördüncü Bölüm, "Duyarlığa Ait Sentezler" başlığını taşımaktadır. Zihin imajları, zaman ve mekan konularına yer verilmiş ve bu kavramlar bağlamında farklı psikolojik yaklaşımlardan bahsedilmiştir. Beşinci Bölüm'de hafıza, dikkat, bilinçdışı ve dil konuları ele alınırken, Altıncı Bölüm'de düşünce, irade, şahsiyet, zekanın ölçülmesi konuları "Yüksek Sentezler ve Ruhun Melekeleri" başlığı altında incelenmiştir.

Psikoloji kitabı görüldüğü üzere, psikolojik yöntemin ve psikolojinin prensiplerinin temel alınarak yazılmış olduğu bir eserdir. Üniversite talebeleri için dilimize çevrilen kitap içeriği

⁹⁷ Dwelshauvers, a.g.e., s.5.

bakımından oldukça zengin olmakla birlikte, konular oldukça ayrıntılı bir şekilde izah edilmiştir. Bu nedenle, kitap dönemin psikoloji eğitimi için eşsiz bir tercümedir.

10. Muasır Fransız Psikolojisi

Georges Dwelshauvers'in *La psychologie française contemporaine* isimli kitabı, 1940 yılında Mustafa Şekib tarafından *Muasır Fransız Psikolojisi* adıyla çevrilmiştir. İstanbul Üniversitesi Ana İlim Kitapları Tercüme Serisi içerisinde yayınlanmasından anlıyoruz ki, Dwelshauvers'in diğer kitabı gibi bu kitap ta, üniversite eğitimi için bir kaynak niteliğindedir.

188 sayfadan ibaret olan kitap, altı bölümden oluşmaktadır. Birinci Bölüm'de Maine de Biran (1766-1824) yer almaktadır. Dwelshauvers'e göre çağdaş psikoloji; biyoloji, fizyoloji ve patoloji ilimlerinden yardım alması gerektiği düşüncesinden dolayı Maine de Biran ile başlatılmalıdır.⁹⁸ Bu bölümde Biran'ın psikolojisi, döneminin diğer psikoloji çalışmalarıyla karşılaştırılmış ve hangi açılardan ön plana çıktığı tartışılmıştır. Bahsedilen bu orijinallik ise, şahsiyet bozuklukları, hassasiyet değişiklikleri ve gayri şuur konularının ilk kez Biran'la birlikte Fransız Psikolojisi'nde görülmesinden kaynaklanmaktadır.

Theodor Jouffroy ve Eklektik Mektep başlıklı İkinci Bölüm'de, Theodor Jouffroy'nun (1796-1842) yanı sıra Victor Cousin (1792-1867) ve Fransisque Bouillier (1813-1899) gibi isimlerin eklektik sistemleri tanıtılmış, Üçüncü Bölüm'de ise eklektizme karşı olan sistemler; A. Comte (1798-1857) ve pozitivizm, A. A. Cournot (1801-1877), Ch. Renouvier (ö.1903), F. Ravaisson (1900), Durand de Gros (1901) ayrı başlıklar halinde ele alınmıştır.

⁹⁸ Dwelshauvers, *Muasır Fransız Psikolojisi*, İstanbul 1940, s. 5.

İlmi psikolojinin kurucuları olarak anılan, H Taine (1828-1893), Th. Ribot (1839-1916), Alfred Binet (1857-1911), Pierre Janet (1859-1947), Jean Paulhan (1884-1968) ve Gabriel Tarde'nin (1843-1904) eserleri Dördüncü Bölüm'de incelenmiştir.

Kitabın Beşinci Bölümü'nde idealizm ve yeni spirüalizm akımlarına ve bu akımları temsil eden filozoflara yer verilirken son bölüm yalnızca Bergson'un psikolojisine ayrılmıştır. Bu bölüm, "Psikoloji", "Yaratıcı Tekamül" ve "Bergson Psikolojisinin Tenkidi" başlıklı kısımlara ayrılmış ve diğer filozoflara nazaran daha detaylı bir bilgilendirme yapılmıştır.

B. TELİF ESERLERİ

1. Felsefe Dersleri: Ruhیات

Felsefe Dersleri: Ruhیات adlı bu kitap, 1924 yılında Matbaa-i Amire’de basılmıştır. 266 sayfalık kitabın ikincisi baskısı 1926, üçüncüsü baskısı ise 1929 senesinde yapılmıştır. Liselerin ikinci sınıfında okutulmak üzere yazılmış olan bu eserin adından da anlaşılacağı gibi, psikoloji henüz ayrı bir bilim dalı olarak eğitim sistemimizde yer edinmemiştir.

Kitap giriş ve üç bölümden oluşmuştur. Giriş bölümünde psikolojik yöntemlere yer verilmiş ayrıca psikolojinin fizyoloji ve sosyolojiyle olan ilişkisi ortaya konmuştur.

Psikoloji ilminin, fizyolojiyle olan doğal münasebetini şu satırlarda görmekteyiz:

“Ruhیاتın fizyolojiden istianede bulunması gayet tabidir. Her mudil ilim kendinden basit ilimlerden ilk malumatı alır. Mesela Fizik ilmi, hesap, cebir ve mihaniki; kimya fiziği; fizyoloji, fizik ve kimyayı kullandığı gibi ruhیات da fizyolojiyi kullanır.”⁹⁹

Psikolojinin, fizyoloji dışında sosyolojiyle olan bağına yine giriş bölümünde yer verilmiştir. Bu konuda Mustafa Şekib, psikolojinin yönteminde, din, hukuk, siyaset, ilim, felsefe, dil gibi manevi hadiselerin yanı sıra cemiyet ve sosyolojinin de dahil edilmesi gerektiğini düşünmektedir.¹⁰⁰ Öyle ki, o döneme kadar sosyolojinin dışarda bırakılması ona göre büyük bir eksikliktir. Mustafa Şekib’in yapmış olduğu bu tespitin ne denli doğru olduğunu, bugün modern psikoloji çalışmalarında kullanılan

⁹⁹ Mustafa Şekip Tunç, *Felsefe Dersleri: Ruhیات*, İstanbul 1929, s. 6.

¹⁰⁰ Tunç, a.g.e., s. 7.

yöntemlere bakarak anlayabiliriz. Özellikle, bireyin toplum içerisindeki rolü, davranışı, yaşayış biçimi, ve insanların birbirleriyle olan ilişkileri doğrudan psikolojinin konusu olmuş ve sosyal psikoloji adında ayrı bir uzmanlık dalı halini almıştır.

Kitabın ilk bölümü, zihnin tanımı ile başlamış ve burada Clapared ve Bergson'un zihin tarifleri verilmiştir. Mustafa Şekib ise zihnin çalışma şeklini şu sözlerle ifade etmiştir:

“Burada evvela bilgi kazanmak, sonra bilgi hıfz etmek, daha sonra da bilgi imal etmek ameliyeleri ve nihayet bu ameliyeler vasıtası ile teşekkül etmiş başlıca fikirler ve beşer zihninin inkişafını tanzim eden kanunlar tetkik edilecektir.”¹⁰¹

Zihin hayatı başlıklı Birinci Bölüm'ün alt başlıkları şunlardır: “Zihnin En Basit Unsurlarından İhsaslar”, “Harici Alemi ve Bedenimizi İdrak”, “Şuurda Kendiliğinden Olan Faaliyetler”, “Şuurun Umumi Fonksiyonlarından Temsil Fonksiyonu: Hafıza”, “Şuurun Umumi Fonksiyonlarından Dikkat ve Teemmül”, “Mücerret ve Umumi Fikirler Ne Suretle Teşekkül Eder”, “Şuurun İradi Faaliyetlerinden Hüküm”, “Şuurun İradi Faaliyetlerinden İstidlal”, “Zihni İnkişafın Umumi Amillerinden Yaratıcı Muhayyele”, “İşaretler ve Dil”, “Zihni İnkişafın Umumi Amillerinden Akıl ve Akli Faaliyet”.

Bu bölümde zihnin en basit unsurları olarak duyular ele alınmış, duyuların fizyolojik olarak değerlendirilmesine yer verilmiştir. Duyuların çeşitleri ve bunların zihin üzerindeki etkileri ile birlikte aslında bunların kalıcı olmadıkları dile getirilmiştir. Dokunma, tatma, duyma, koklama, görme duyularının zihne olan etkileri anlatılmış ve daltonizm hastalığına da temas edilmiştir. Buradan hareketle insanın duyular aracılığı ile çevreyi, insanın kendisini ve diğer insanları idrak mevzusuna geçilmiştir ki bu mesele, kitabın giriş bölümünde söylendiği gibi, zihnin işleyişinin ilk aşamasıdır.

¹⁰¹ Tunç, a.g.e., s. 31.

Mustafa Şekib, burada, duyuların ve idrakın tek başına bir anlam ifade etmediğini söylemiş ve zihnin en temel yardımcısı olarak gördüğü duyuların çocukluktan itibaren devreye girdiğini ifade etmiştir.¹⁰²

Yazara göre, duyulardan başka zihnimizin işleyişi için gerekli olan diğer unsurlar çağrışım ve hayallerdir. Hayalleri de, aynen duyular gibi geçici ve basit hadiseler olarak ele almış ve hayallerin tek farkının, sebepsiz bir şekilde meydana gelmeleridir¹⁰³ diyerek mevcut farkı ortaya koymuştur. Bu konular dışında, kitabın bu bölümünde zihnin yapısı ve işleyişi bakımından, hafıza, dikkat, hüküm, muhakeme, yaratıcı muhayyele ve dil konuları üzerinde titizlikle duran Mustafa Şekib; Ebbinghaus, Bergson, William James gibi isimlerin tanımlarının yanı sıra, kendi tanım ve örneklerine de yer vermiştir.

Kitabın son bölümünde ele alınan konular ise şunlardır: “Refleksler”, “Sevk-i tabii”, “İtiyat”, “İrade”. Bu bölümde ilk olarak reflekslerin fizyolojik açıklaması yapılmış ve ardından ruhi refleksler iki bölüme ayrılmıştır: 1. İntıbak Halinde Sadır Olan Refleksler 2. Heyecan Halinde Sadır Olan Refleksler. Bu iki refleks için yapılan açıklama şu şekildedir:

“Bunların ikisi de ani ve gayriihhtiyari bir surette sadır olur. Bu refleksleri de yeniden iki zümreye ayırabiliriz. Bunların bir kısmı uzvi olup üzerlerinde ne terbiye, ne itiyat ne de hafızanın tesiri vardır. Diğerleri hafıza ve tedailerin mahsulü olup müktesepirler. Mesela kamçılanan bir köpeğin titreyip büzülmeleri uzvi, kamçıyı yalnız görmekle titreyen köpeğin refleksleri iktisabidir. Zeka inkişaf ettikçe bu kabil refleksler yavaş yavaş zail olmaktadır.”¹⁰⁴

¹⁰²Tunç, a.g.e., s. 49.

¹⁰³Tunç, a.g.e., s. 52.

¹⁰⁴A.g.e. s.180.

Mustafa Şekib itiyadın refleks ve sevk-i tabîiden farkını, önce şuur ve irade ile kazanılmış iken sonra otomat bir hal almıştır diyerek açıklamıştır.¹⁰⁵ Bu meselede Aristoteles, Descartes, Leibniz, Rousseau ve William James'in, irade konusunda ise Bergson ve Ribot'nun izahlarına yer veren Mustafa Şekib, yine bu eserinde diğerlerinde olduğu gibi, psikolojiyi birçok yönden tanıtmaya gayret etmiştir. Ayrıca kitapta göze çarpan bir diğer konu ise psikolojinin yalnızca düşünce alanında sınırlı kalmaması gerektiğidir.

Sevk-i tabîi konusunda ise, bunların tekâmül derecelerine ve gayelerine göre sınıflandırılması gerektiğini belirtmiştir. İçgüdüleri; hayati, ruhi ve irsiyet ile bağlantılı içgüdüler, ferdi, nevi ve içtimai içgüdüler olarak sınıflandırmıştır. Aslında bu bölümdeki konular sadece psikolojik değil fizyolojik olarak da ele alınmıştır ve Mustafa Şekib bu açıdan deneysel psikolojinin gerekliliğine vurgu yapmıştır.

Liselerde okutulmak üzere yazılmış olan bu kitap, dönemi içerisinde değerlendirildiğinde oldukça kapsamlı bir eser olarak karşımıza çıkmaktadır. Telif olan eserde, Mustafa Şekib'in çevirisini yaptığı yazarların izlerini de görmek mümkündür. Özellikle Theodule Ribaut'nun *Hissiyat Ruhiyatı* adlı eserinden etkilenmiş olduğunu söyleyebiliriz.

2. İnsan Ruhu Üzerinde Gezintiler

Mustafa Şekib'in *İnsan Ruhu Üzerinde Gezintiler* isimli kitabı 1943 senesinde Cumhuriyet Matbaası tarafından basılmıştır. Kitap, Mustafa Şekib'in çeşitli mecmualarda ve gazetelerde yazmış olduğu makalelerden oluşmaktadır. Bu makaleler; *Ağaç, Hayat, Güzel Sanatlar, Kültür Haftası, Mülkiye ve Musiki Muallim Mektebi* dergilerinde ve *Cumhuriyet* gazetesinde, 1931 ve 1942 yılları arasında yayınlanmıştır. Toplam 323 sayfa olan kitap on bir bölüm olarak düzenlenmiştir.

¹⁰⁵ A.g.e., s.194.

Yazılarını kitap olarak yayınlama nedenini Mustafa Şekib şu sözlerle ifade etmiştir:

“Bu kitaptaki yazılar doğrudan doğruya ruhiyat ve felsefeden yetişmiş olmayıp da diğer serbest mesleklerden bu disiplinin havasını almak isteyenlere insan ruhunda yaptırmak istediğim gezintileri aksettirir.”¹⁰⁶

Yazarın da söylediği gibi felsefe ve psikoloji çatısı altında yazılan makalelerin bölüm başlıkları, Sanat; Kültür; Kendimize Dair; Ruh Tipleri ve Ruh Halleri; Akıl; Otorite, Şahsiyet, Karakter; Çalışmak, Dinlenmek; Meseleler; Dil; Kadın; Asker olarak belirlenmiştir. Bu başlıkların her biri tek bir makale olmayıp, bir çok yazıyı içermektedir.

İlk bölümde sanat etkinliğini, Eflatun’la başlatmış, Rönesans’la devam etmiş ve yaşadığı dönemdeki sanat faaliyetleriyle ilgili makaleler bulunmaktadır. Sanatçı bir kimliğe sahip olan Mustafa Şekib yazılarında resmin yanı sıra müzik ve şiir gibi diğer sanat dallarıyla ilgili fikirlerine de yer vermiştir. Bu bölümde ayrıca, psikoloji ve romanı karşılaştırarak, bunlar arasındaki ilişkiyi simya ve kimya arasındaki ilişkiye benzetmiştir.¹⁰⁷ Romanın insan üzerindeki etkisinin inkar edilemez olduğunu ifade ederek sanat ve psikoloji arasındaki bağı göstermeye çalışmıştır.

Kültür başlıklı bölümde ise medeniyetlerin felsefe tarihleri, dünya kültürleri ve Türk kültürü konularına ilişkin yazıları bulunmaktadır. Bu makaleleri arasında ilim ve kültür dünyamıza ilişkin olarak bahsi geçen asıl konu ise, Avrupa ilim dünyasının kökenini Asya ve Mezopotamya’dan almış olması meselesidir ki, Mustafa Şekib burada kendi tabiri ile kendi beşliğimizde başlayan bir şeye nasıl

¹⁰⁶ Mustafa Şekib Tunç, *İnsan Ruhu Üzerinde Gezintiler*, İstanbul 1943, s. 3.

¹⁰⁷ Tunç, a.g.e., s. 53.

yabancı kaldığımızın araştırılması gerektiğini vurgulamış¹⁰⁸ ve bunun sebebi olarak da kendi başlattığı ilmin tarihi ve coğrafi inkişafını takip etmemek olduğunu söylemiştir.¹⁰⁹

Aynı bölümde astroloji konusuna da değinen Mustafa Şekip, ilm-i nücum yani takvim ilminin, kültürümüzün kökeninde var olduğunu ve bu sayede meydana gelebilecek hadiselerin önceden tahmin edildiği inanışının yaygın olduğunu belirtmiştir. Devlet adamlarının, müneccimler aracılığı ile başvurdukları bu tahminlerin birçok alanda kullanıldığını söylemiştir.

“Meseleler” başlığı altındaki yazılarından “Tarih Bir İlim İşi mi, Bir İnanma İşi midir?” makalesinde tarihin tanımının zamanla değişmesinden yola çıkarak bu konuyu tartışmıştır. Tarihin, önce yalnızca yaşanmış bir şeyin, şahit olmayanlara aktarılması iken; XIX asırda tarihi hakikat kavramının ön plana çıktığını ifade etmiştir.¹¹⁰ Tarihin bir ilim olduğunu kabul ettirmeye çalışanların, şahitlik metodunu kullanmaları dahi Mustafa Şekip açısından eksiktir. Bunun nedenini yazar şu sözleriye ifade etmiştir:

“Tarihçilerin bir asırdan beri tekrar ettikleri şey şudur: “Tarihi bir hakikat vardır. Fakat bu hakikat halihazırda da aynı gerçekliği muhafaza etmeyip yalnız mazide gerçektir.” Halbuki; bizim reel ve gerçek dediğimiz şeyler halihazırda da vaki olan şeylerdir. Tarihi hakikat ise mazide olmuş ve bugün artık mevcut olmayan bir şeydir. İlimin büyük muhassenatı her zaman mevcut ve reel olan şeylerin tetkikidir. Mevcut ve reel olan şey ise halde de bulunabilen şeylerdir; fazla olarak hal yalnız reel değil, aynı zamanda faydalıdır. Bizim hedefimiz de haldir; çünkü halde yaşamaya, onun üzerinde çalışmaya, ona tesir etmeye mecburuz. İlimler de maziden ancak hal olabilen şeyleri alırlar.”

¹⁰⁸Tunç, a.g.e., s. 81.

¹⁰⁹Tunç, a.g.e., s. 82.

¹¹⁰Tunç, a.g.e., s. 227.

Bu sözlerine ek olarak Mustafa Şekip, tarihin bilim niteliğinde olabilmesi için mevcut olanla ilgilenmesi gerektiğini söylemiş ve cazibe kanunu ve kimya kanunlarının bugün mevcut olduklarını ve gelecekte de mevcut olacaklarını örnek olarak vermiştir.

3. Ruh Aleminde

Ruh Aleminde isimli bu eser, Mustafa Şekip'in 1941-1945 yılları arasında *Cumhuriyet Gazetesi'nde* yayınlanmış olduğu makalelerinden oluşmuştur. Toplam 286 sayfa olan kitap, 1945 senesinde Ülkü Kitap Yurdu tarafından basılmıştır. Bilindiği gibi Mustafa Şekip'in bir çok alanda yazmış olduğu makaleler bulunmaktadır. Fakat oğlu Şaman'ın ruhuna ithaf ettiği bu kitaptaki yazılar, Mustafa Şekip'in yalnızca psikoloji ile ilgili olan yazılarından derlenmiştir.

Kitabın konu başlıkları şunlardır: Rüya; Ruh Ötesi Alemi; İstiraplar ve Sinirlilik Halleri; Samimilik; Kısa Sözler; Eski İlimler; Kadın ve Erkek Münasebetleri; Zaman Muamması; Zeka Nasıl İşler ve Nasıl Gelişir? ; Şiir ve Yazı; Söz, Yazı, Okuma, Susma; Birbirimizi İdare Etmek Sanatı; Tenlerine ve Çıkarlarına Yapışık İnsanlar; İnsan Hayatının Esaslı ve İğreti Nimetleri; İngiliz Karakteri; Ateş.

İlk bölüm rüya meselesine ayrılmıştır. Burada yazarın ilk olarak vurguladığı şey, rüyaların artık psikanaliz sayesinde aydınlanmaya başladığıdır.¹¹¹ Psikanaliz temelinde, rüya konusunda ön plana çıkan kavram bilinçaltı kavramıdır. Mustafa Şekip rüyaların nasıl meydana geldiklerini, bilinçaltı ile olan ilişkisini ve şuurdan tamamen bağımsız olmadığını şu şekilde anlatmıştır:

“Bizi hakiki dış alemden ayıran uyku kendi alemimizle baş başa bırakır. Fakat uykuya rağmen şuurumuz ve onun aldığı içtimai terbiye tamamen zail olmaz, gayri şuura itilmiş insiyaki arzular ile uyku yüzünden gevşemiş ve zayıflamış şuur arasında uzlaşmalar olur

¹¹¹Mustafa Şekib Tunç, *Ruh Aleminde*, İstanbul 1945, s. 7.

ve bunların neticesinde görülen rüya maskeli karnavalları andıran bir hal almak mecburiyetinde kalır.”¹¹²

Görüldüğü gibi rüyaların şuardan tamamen bağımsız olmadığını ve bilinçaltı ile birlikteliğinin söz konusu olduğunu ifade etmiştir. Aynı bölümde, şair ve filozofların rüyaları nasıl sezdikleri, rüyaların neden çabuk unutulduğu ve nasıl tabir edildiklerine de değinilmiştir. İç dünyamızı aydınlatması bakımından rüyalara önem veren Mustafa Şekip, bunları çabuk unutmamızın iki farklı sebebi olduğunu söylemiştir. Bunlar: düzensiz ve zayıf olarak duyulan idrakler olmaları ve tekrar edilmemeleridir.¹¹³ Günlük yaşantımızda dahi bu sebeplerin var olmamaları durumunda, yaşanan şeylerin hatırlanma olasılıklarının da düşük olduğunu özellikle vurgulamıştır. Bu sebeplere rağmen bazı rüyaların net bir biçimde hatırlanıyor olmasını ise ruhi vakaların kesin çizgilerinin olmayışından kaynaklandığını ifade etmiştir.¹¹⁴

“Ruh Ötesi Alemi” başlıklı bölümde; isprizma, medyumluk ve mistik alem konuları yer almaktadır. Başlıklardan da anlaşılacağı gibi bu bölüm ruh ve ruhsal aleme ayrılmıştır. Öncelikle Mustafa Şekib, insanların ruhun ölümsüzlüğü inancı nedeniyle uzun bir dönem meşhur olan ruh çağırma ve onlarla temasa geçme durumundan ve medyumlar tarafından yaygın bir biçimde gerçekleştirilen bu seanslar için, Amerika’da, içlerinde doktor, hakim ve profesörlerin de bulunduğu ilmi bir komisyon dahi görevlendirildiğinden bahsetmiştir.¹¹⁵ Medyumlar için ise Mustafa Şekib:

“Metafizikçilerin tetkiklerine bakılırsa medyumlar da bizim gibi insanlardır. Bizden ne daha zeki, ne de daha budaladırlar. Aradaki fark bizde olmayan veya pek zayıf bir halde bulunan bazı kabiliyet ve melekelerin bunlarda bulunması ve bu sayede metafizik hadiseleri tezahür ettirmeleridir.”¹¹⁶

¹¹²Tunç, a.g.e., s. 11.

¹¹³Tunç, a.g.e., s. 22.

¹¹⁴Tunç, a.g.e., s. 23.

¹¹⁵Tunç, a.g.e., s. 62.

¹¹⁶Tunç, a.g.e., s. 67.

açıklamasını yapmış ve farklı isimlerin medyum tanımlamalarına da yer vermiştir. Bu bölümün sonunda, mistik aleme konu olan hadiselerin psikanalistler tarafından nasıl yorumlanacağı meselesine değinen yazar, bunun henüz gerçekleşmediğini fakat psikolojinin üzerinde durması gereken bir konu olduğunu da özellikle ifade etmiştir. Psikanalistler, mistik meselelerin reel olarak varlığını ortaya koymaya çalışmışlar fakat bunların müspet ilimler gibi ispat edilebilir olmadığını söylemişlerdir.¹¹⁷ Buna rağmen, psikanalistlerin, mistik olayların reel varlıklarına olan inancını Mustafa Şekib şu sözlerle ifade etmiştir:

“Mistik vakıaların reel mevcudiyetlerine inanmak temayülü yeni Avrupa ilminin inkişafından beri bilhassa ruhiyat ve hayatiyet vadisinde çalışan pek nadir alimler arasında revaç bulduktan sonra, psikanaliz dahi bu meseleye kendi zaviyesinden ve kendi metotları ile temas ederek arz ettiğim neticeye varmış bulunuyor. Bu netice ne dereceye kadar köklenecek, bunu ancak zaman gösterecektir.”¹¹⁸

“İstirap ve Sinirlilik Halleri” başlıklı bölümde yine ruh yapısı üzerine yazılmış makaleler bulunmaktadır. Bu bölümde insan varlığının anlamının nasıl meydana geldiği konusıyla başlayan yazar, yalnızlıktan korktuğumuzu söylemiş ve bu nedenle başkalarıyla ilişki içerisinde olma ihtiyacımızdan bahsetmiştir.¹¹⁹ İstirap ve saadet tezatlığında ise, sürekli saadet içinde yaşamamanın manasızlığa düşüreceğini, ıstıraptan tamamen kurtulmanın ise yokluğu istemek olduğunu belirterek¹²⁰, ancak ikisinin varlığı ile insan ruhunun olgunlaşabileceğini iddia etmiştir. Bu bölümde ayrıca hayatta başarılı olabilmenin tek şartının, insanın kendine olan inancıyla mümkün olabileceğini söylemiştir. Bölümün sonunda ise, sinirlilik halinde karar vermenin tehlikeli sonuçlar doğuracağı ve ruh hastalarının en az tedavi kadar anlaşılmaya da ihtiyaçları olduğuyla ilgili yazılar bulunmaktadır.

¹¹⁷ Tunç, a.g.e., s. 87.

¹¹⁸ Tunç, a.g.e., s. 87-88.

¹¹⁹ Tunç, a.g.e., s. 97.

¹²⁰ Tunç, a.g.e., s. 103.

Mustafa Şekib'in kısa sözler halinde yazmış olduğu "Samimilik" ve "Kısa Sözler" başlıklı yazıları yine bu eser içerisinde bulunmaktadır. Bunlara örnek olarak şu iki sözüne yer verelim:

"İçimizde barınan yalnız kendimiz olsaydık onunla baş başa kalır, olduğumuz gibi görünürdük."¹²¹

"Disiplin için en güzel panzehir olan otorite, pratikte çok kere zehir olur."

"Eski İlimler" başlığı altında, çok eski zamanlarda insanların kaderinin ve yaşayış biçimlerinin göklere ve yıldızlara bağlı olduğu konusu ele alınmıştır. Sümerler'e kadar dayanan astrolojinin, Babil ve Asur medeniyetlerinde de büyük bir öneme sahip olduğu dile getirilmiştir.¹²² Mustafa Şekib, büyük Semavi Dinler'in, astrolojiyi batıl gördüklerini, nedenini ise bu dinlerin Tanrı anlayışları ile açıklamıştır..¹²³

Kadın ve erkek ilişkileri konusunda Mustafa Şekib, içinde yaşanılan toplumun değerlerini temel almaktadır. Toplum hayatına göre şekillenen kadın erkek ilişkileri, ona göre yine toplumun değişkenliğine bağlı olarak çeşitlilik gösterecektir. *Yeni Türk Kadını ve Ruhi Münasebetleri* başlıklı makalesinde de, aynı konuya değinmiş ve değişen toplumla birlikte Türk Kadını'ndaki değişimi doğal ve olumlu bulduğunu belirtmiştir. Kadının asıl değişimini ise iş hayatına başlamasıyla birlikte gerçekleştirdiğini ifade etmiştir.

Mustafa Şekib, "Zaman Muamması" başlıklı yazısında, zaman ve mekan karşılaştırması yapmış ve mekanın somut oluşuna karşın, zamanın yalnızca geçmiş, hal ve gelecek gibi muammalı hallerden ibaret olduğunu söylemiştir.¹²⁴ Zaman meselesinde şunları söylemektedir:

¹²¹ Tunç, a.g.e., s. 145.

¹²² Tunç, a.g.e., s. 164.

¹²³ Tunç, a.g.e., s. 165.

¹²⁴ Tunç, a.g.e., s. 189.

“Halbuki bizden en çok dikkat, irade, tahammül ve iş isteyen anlar zamanın bu anlarıdır. Geçmişin gittiğine ve geleceğin henüz doğmadığına bakarsak her ikisinden de bir yokluk intibai almamak kabil değildir. Bununla beraber her an, sonsuz zamanın bir parçası olduğu gibi bütün oluşların da bir yapıcısıdır. Hayatımız dahi içinden çıkmak elimizde olmayan anlar içinde geçiyor ve bunlarla örülüyor. Yalnız anların birbiri arkasında kaybolmaları, bizi ölmüş zamanların muhasebesi içinde bırakmaları ağır ve korkunç görünüyor.”¹²⁵

Diğer meselelerde de olduğu gibi, yazar; zaman konusunu da psikolojik açıdan değerlendirmiştir. Öyle görünüyor ki Mustafa Şekib’in ilmi açıdan olgunluk döneminde kaleme aldığı bu yazılar, diğer psikoloji eserlerine nazaran daha orijinal bir nitelik taşımaktadır. Bunun sebebi ise önceki eserlerin, modern psikolojiyi tanıtmaya niteliğinde olması iken, bu kitaptaki yazıların ise daha çok kendi düşünce ve tanımlarına yer vermesidir.

4. Psikolojiye Giriş

İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayınlarından çıkan *Psikolojiye Giriş*¹²⁶ adlı eser 1949 senesinde Pulhan Matbaası tarafından basılmıştır. 251 sayfa olan bu kitap, Mustafa Şekib’in 1948-1949 yılları arasında İstanbul Üniversitesi’nde vermiş olduğu derslerden oluşmaktadır.

Kitap önsöz ve dört bölümden ibarettir. Mustafa Şekib önsözünde, psikolojinin kısa tarihinden, diğer ilimlerle olan ilişkilerinden bahsetmiştir. Özellikle objektif psikolojinin yetersiz kaldığını ifade ederek, subjektif psikolojiye de ihtiyaç olduğunu vurgulaması ve bu alanda çalışmış olan psikologlara kitabında yer vermesi, bu eserin diğerlerinden farkını ortaya koymaktadır. Zira psikolojiyle ilgili yazmış olduğu diğer eserlerde deneysel psikolojiye ihtiyaç olduğunu belirtmişse de, bu kitabındaki kadar detaylandırmamıştır.

¹²⁵Tunç, a.g.e., s. 191.

¹²⁶ Mustafa Şekib Tunç, *Psikolojiye Giriş*, Pulhan Mat. İstanbul 1949.

Kitabın ilk bölümünde, önceki eserleri gibi psikolojinin objektif tarafıyla meşgul olmuş, bir anlamda deneysel psikolojinin başlangıcına kadar olan çalışmaları ele almıştır. Burada kısacası deneysel değil, felsefi bir psikoloji söz konusudur. İlmi psikolojiden önceki psikolojiler, şuur psikolojisi, ruhi faaliyet ve beyin, psikolojide ilk bilgiler, sistemli felsefi psikoloji başlıklarından anlıyoruz ki bu bölümü modern psikoloji öncesi dönemine ayırmıştır.

Asıl mesele, yani deneysel psikoloji mevzusu kitabın İkinci Bölüm'ünde yer almaktadır. Mustafa Şekib, bu bölümde ilk tecrübi psikoloji laboratuvarının Wundt tarafından 1878'de Leipzig'te kurulduğunu ve deneysel psikoloji alimlerinin bu laboratuvarı yetiştirdiğini belirtmiştir.¹²⁷ Bu bölümde ayrıca insan ve hayvan psikolojisinin karşılaştırılması, hayvan zekası, rüya, şuur, heyecan, karakter, Gestalt Psikolojisi, irade ve Hürriyet meselelerine de yer verilmiştir.

Üçüncü Bölüm'de, psikolojinin; fizyoloji, mantık, ahlak, sosyoloji, psikiyatri ve psikopatoloji ile olan ilişkilerine, Dördüncü Bölüm'de ise iç müşahade metodu, sezgi, fizyolojik metot, patolojik metot ve genetik metotlara yer verilmiştir. İç müşahade metodunda, duyguların, heyecanların ve düşüncelerin kişinin kendinde ve bu sebeple yalnızca kişinin kendisine başvurarak elde edilebileceği bir yöntem olduğu ifade edilmiştir.¹²⁸ Devamında bu metodun güçlüklerinden bahsedilmiş ve diğer metotların daha net bilgiler verdiği örneklerle birlikte açıklanmıştır.

5. Psikoloji Dersleri (Terbiye Bakımından)

Psikoloji Dersleri adlı bu eser 1950 yılında Pulhan Matbaası tarafından basılmıştır. 112 sayfadan oluşan bu kitap, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde okutulmuştur. Mustafa Şekip

¹²⁷ Tunç, a.g.e., s. 56.

¹²⁸ Tunç, a.g.e., s. 195.

bu derslerin amacının, pedagojik bir kültürün sağlanmasına psikoloji yönünden yardım etmek olduğunu ifade etmiştir.¹²⁹

Kitabın önsözünde, ülkemizin çocuklarının zeka bakımından Avrupa'lı çocuklardan farklı olmadıklarını belirten Mustafa Şekib, onların sadece çalışma, gayret ve itiyat bakımından zayıf kaldıklarını belirtmiştir. Bunu ortadan kaldırmak için ise, öğretmenlerin bu konuya önem vermeleri ve ailelerin okul ile işbirliği içerisinde olmaları gerektiğini ifade etmiştir.¹³⁰

Diğer eserlerinden farklı olarak pedagojik bir nitelikte olan bu kitap, bir önsöz ve on dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm giriş niteliğindedir. Burada; dersin maksadı, terbiye sanatı, insanı tanımaya yardımcı diğer ilimler, anormal ve normal arasındaki farklar, davranış, itiyat ve şuur konularına yer verilmiştir. Mustafa Şekib, terbiye meselesini ele alırken, sanat olarak adlandırdığı bu ilmin, zorlamayla olmaması gerektiğini ve insanlar arasındaki farkın göz önünde bulundurulması ile faydalı sonuçlar vereceğini söylemiştir.

Mustafa Şekib, insanı tanımaya ve tanıtmaya yarayan ilimlerin, fizyoloji, sosyoloji, folklor ve tarih olduğunu şu sözlerle dile getirmiştir :

“Uzviyetin nasıl işlediğini fizyolojiden; cemiyetler ve içtimai müesseselerin geçirdikleri tekamül safhalarıyla aldıkları şekiller ve bunların içinde vücut bulan örf ve adetler, kıymetler ve normlar sosyolojiden; halk tabakalarında yaşayan adet ve inançlar folklorndan; insanlığın muhtelif zaman ve mekanlardaki davranışlarıyla vücuda getirdiği hareket ve eserler tarihten öğrenilir.”¹³¹

Mustafa Şekib, bu kitabında da diğer psikoloji eserlerinde olduğu gibi davranış, itiyat ve şuur konularına yer vermiştir. Fakat içeriklerini kıyasladığımızda adı geçen mevzular bu eserinde eğitim psikolojisi açısından ele alınmıştır.

¹²⁹ Mustafa Şekib Tunç, *Psikoloji Dersleri*, İstanbul 1950, s. 1.

¹³⁰ Tunç, a.g.e., s. 2.

¹³¹ Tunç, a.g.e., s. 27.

“İnsan Telakkileri ve Canlılar Arasındaki Yeri” başlıklı İkinci Bölüm’de, iptidai cemiyetlerde, büyük dinlerde, Eski Yunan’da, filozoflarda, Rönesans’ta ve evrim kuramından sonraki döneme ait insan telakkilerine yer verilmiştir. İlkel toplumlardan modern döneme kadar, insanın hayattaki varlığının yanı sıra, insanın ve çocukların toplum içerisindeki yeri konusu da ayrı başlıklar halinde ele alınmıştır. Mustafa Şekib’in evrim kuramına olan inancı, birkaç makalesinin yanı sıra burada da göze çarpmaktadır. Bergson’un varlığı, madde ve hayat olarak ikiye ayırması ve her ikisinin de evrim süreci içerisinde bulunması fikri Mustafa Şekib’in de benimsemiş olduğu bir fikirdir. Mustafa Şekib, Bergson gibi evrimin fiziksel anlamda son bulduğunu ifade etmişse de, ruhsal açıdan devam ettiğini ve bunun da hayat boyunca süreceğini iddia etmiştir:

Kitapta insanı, canlı varlıkların son halkası olarak gören evrim kuramıyla birlikte ön plana çıkan sorular şunlar olmuştur: İnsandaki sinir sistemi şekline ne çeşit sinir sistemlerinden geçilerek gelinmiştir? Dil veya zeka çocukta nasıl başlamıştır, nasıl gelişmiştir? Büyüme nasıl bir seyirle olmuştur? İhtimai müesseseler, cemiyet şekilleri ne gibi değişikliklerden geçerek bugüne kadar gelmiştir?¹³² Bu sorularla birlikte evrim anlayışı çerçevesinde insanın canlı bir varlık olarak hem fiziksel hem de toplumsal anlamdaki değişimine yer verilmiştir.

“Mantiki Düşünce” başlıklı Üçüncü Bölüm düşüncenin temel ilkelerine ayrılmıştır. Mustafa Şekib, nedensellik, özdeşlik ve çelişmezlik ilkelerini asli, varlıkların birer gayeleri olması gerektiği ereklilik ilkesini ise tali ilke olarak adlandırmıştır. Ona göre, bu ilkeler, yüksek medeniyetlerin düşünce ilkeleridir. “İptidai Cemiyetlerde Düşünce” başlıklı Dördüncü Bölüm’de ise ilkel toplumların düşünce şekillerinden bahsedilmiştir. Yazar ilkel zihinlerde, Üçüncü Bölüm’deki düşüncenin temel prensiplerinin değil, iştirak kanunun geçerli olduğunu ifade etmiştir. Fransız sosyolog Levy Bruhl’ün savunduğu bu iştirak kanuna göre:

¹³² Tunç, a.g.e., s. 30-31.

“İptidailer: canlıyı cansızdan, bir resmi aslından, bir kimsenin adını o kimseden, insanın gölgesini vücudundan, rüyayı hakikatten ayıramıyor, birbirlerinin aynı telakki ediyor, mesela bir adamın ismine veya resmine sahip olmayı kendisine sahip olmakla bir tutuyorlar. Görülmeleyen şeyler görülen şeyler kadar gerçek biliniyor; bir kimseye ait olan şey o kimsenin aynı gibi görülüyor.”¹³³

“Çocukta Düşünce” adlı bölümde ise çocukların dünya, isim ve rüyaları nasıl tasavvur ettiklerine değinilmiştir. Altıncı Bölüm’de ise ruh hastalarındaki düşünce biçiminden bahsetmiş ve bu düşüncenin, normal insanların düşüncelerinden farkını şu sözlerle ortaya koymuştur:

“Akıl hastası da ancak kompleksine¹³⁴ ya doğrudan doğruya veya dolayısıyla temas eden noktalarda hezeyan ediyor. Normal insanlar dış ve içten alınan intibalara göre hareket ediyorlarsa akıl hastası da kompleksine temas edilip edilmemesine göre düşünüyor. Akıl hastalarını normal insanlardan ayıran bir cihet de içtimai vasıflarını kaybederek adet, ahlak ve geleneğe karşı kayıtsız kalmalarıdır.”¹³⁵

Kitabın kalan son bölümünde ise; ergenlik ve gençlik psikolojisi, ruh yapısı, itiyat ve hafıza, öğrenme, alaka ve dikkat, çalışma, cehit, yorgunluk, zeka, karakter ve irade konularına yer verilmiştir. Adı geçen bu konular psikoloji temelinde anlatılmış olmasına rağmen, bunların odak noktası pedagojidir. Pedagojik bir ders kitabı niteliğinde olan bu eser, dönemi içerisinde değerlendirildiğinde ve üniversitede hoca adayları için hazırlandığı düşünüldüğünde, Mustafa Şekib’in eğitim psikolojisi alanındaki yerini ortaya koymaktadır.

¹³⁴ Kompleks kitapta bilinçaltına itilmiş, eski heyecanlardan geldiği için şuurlu olarak tanımlanan bir düşünce, bir davranış olarak tanımlanmıştır. Durmaksızın dizini döven akıl hastası bir kadının, geçmişte sevip karşılık göremediği bir kunduracının jestlerini, eski sevgi heyecanının sembolik bir ifadesi, komplekse örnek olarak verilmiştir.

¹³⁵ Tunç, a.g.e., s. 46.

C. MAKALELERİ

Mustafa Şekib'in psikolojiyle ilgili olan telif ve tercüme kitapları görüldüğü gibi, modern psikoloji açısından büyük önem taşımaktadır. Mustafa Şekib'in sadece psikoloji alanında değil, felsefe, sanat, toplum, siyaset, dil konularında da çok değerli yazıları mevcuttur. Sekiz yüzden fazla makalesi bulunan yazarın tespit edebildiğimiz psikoloji ve pedagoji ilgili olan makaleleri şunlardır:

“İlm-i Ruh”, *Yeni Mektep*, 1911.

“Ruhun Üç Melekesi”, *Yeni Mektep*, 1911.

“İlm-i Ruh: Hassasiyet”, *Yeni Mektep*, 1912.

“Sa'yin Terbiyevi Nüfuzu”, *Yeni Mektep*, 1912.

“İlm-i Ruh”, *Yeni Mektep*, 1912, s. 366-369.

“İlm-i Ruh”, *Yeni Mektep*, 1912, s. 404-406.

“İlm-i Ruh: Sekizinci Ders”, *Yeni Mektep*, 1912, s. 435-437.

“Terbiye ve Ruh-u Beşer”, *Muallim*, 1916, s. 207-212.

“Çocuk”, *Tedrisat Mecmuası*, 1919, s. 21-24

“Yine Çocuk”, *Tedrisat Mecmuası*, 1919, s. 258-263.

“Şuur ve Hayat”, *Dergâh*, 1921, s. 24-25.

“Şuur ve Hayat”, *Dergâh*, 1921, s. 40-41.

“Ruha Bir Dikkat”, *Dergâh*, 1921, s. 52.

“Şuur ve Hayat”, *Dergâh*, 1921, s. 55-57.

“Şuur ve Hayat”, *Dergâh*, 1921, s. 72-73.

- “Ruh ve Beden”, *Dergâh*, 1921, s. 87-88.
- “Hislerimizin Mantığı”, *Dergâh*, 1921, s. 97-98.
- “Ruh ve Beden”, *Dergâh*, 1921, s. 102-103.
- “Ruh ve Beden”, *Dergâh*, 1921, s. 119-121.
- “Ruh ve Beden”, *Dergâh*, 1921, s. 151.
- “İhtiras Nedir?”, *Dergâh*, 1921, s. 162-163.
- “Ruh ve Beden”, *Dergâh*, 1921, s. 164-165.
- “İhtiraslar Nasıl Doğar?”, *Dergâh*, s. 179-180.
- “Ruh ve Beden”, *Dergâh*, s. 183-184.
- “Ruhun Binbir Gecelerinden”, *Dergâh*, s. 52-53.
- “İhtirasta Faaliyet-i Ruhiye”, *Dergâh*, s. 69-70.
- “Bedii İhtiras”, *Dergâh*, s. 83-84.
- “Dirilerin Hayaletleri ve Taharriyat-ı Ruhiye *Dergâh*, s. 66-67.
- “Dirilerin Hayaletleri ve Taharriyat-ı Ruhiye “*Dergâh*, s. 98-99.
- “Ruhun Binbir Gecelerinden”, *Dergâh*, s. 114.
- “Dirilerin Hayaletleri ve Taharriyat-ı Ruhiye”, *Dergâh*, s. 119.
- “Resmin Ruhiyatı ve Ressamlarımız”, *Dergâh*, s. 130-133.
- “Ruhun Binbir Gecelerinden”, *Dergâh*, s. 147-148.
- “Dirilerin Hayaletleri ve Taharriyat-ı Ruhiye”, *Dergâh*, s. 148-149.
- “Dirilerin Hayaletleri ve Taharriyat-ı Ruhiye”, *Dergâh*, s. 166-167.
- “Dirilerin Hayaletleri ve Taharriyat-ı Ruhiye “, *Dergâh*, s. 178-179.

“Ruhların Sulhu”, *Millî Mecmua*, s. 51-52.

“Mahcubiyet”, *İlk Terbiye ve Tedrisat Mecmuası*, 1924, s.43-48.

“Yeni Bir Ruhiyat”, *Millî Mecmua*, 1926, s. 981-982.

“Dinamik Gayri Şuur”, *Millî Mecmua*, 1926, s. 1029-1030.

“Gençlik Ruhiyatından Bir Sahife”, *Hayat*, 1928, s. 2-3.

“Kadın Ruhunda Bir Gezinti”, *Hayat*, 1928, s. 266-267.

“Freud’e Dair Bir Cevap”, *Hayat*, 1928, s. 430-431.

“Freudizm Meraklılarına”, *Hayat*, 1928, s. 448-449.

“Kıraatin Ruhiyatı”, *Hayat*, 1928, s. 466.

“Rüyada Uçmak”, *Hayat*, 1929, s. 163-164.

“İhtiyarlık Ruhiyatına Dair”, *Hayat*, 1929, s. 184-185.

“Hayatın Maddeden Farkı”, *Hayat*, 1929, s. 363-364.

“Pierre Janet’nin Ruhiyat Sistemi”, *Felsefe ve İctimaiyat Mecmuası*, 1929, s. 8-16.

“Çocukta Dünya Tasavvuru”, *Terbiye*, 1931, s.11-16.

“Çocuk Mantığı”, *Terbiye*, 1931, s.4-12.

“Patolojik Ruhiyat”, *Darülfünûn Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, 1932, s. 17-25.

“Şahsiyat Ruhiyatı ve Testler Usulu”, *Darülfünûn Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, 1932,
s. 96-105.

“Hislerin Hafızası”, *Darülfünûn Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, 1932, s. 74-91.

“Neye Girginsiniz, Niçin Çekingeniz?, Girginliğe ve Çekingenliğe Dair”, *Mektep*, 1932, s. 162-163.

“Mektepte Psikanaliz”, *Öz Dilimize Doğru*, 1932, s. 11-13.

“Pavlov’a Göre Gaye ve Hürriyet İnsiyakları”, *Mülkiye*, 1934, s. 1-5.

“Çocuk Dili”, *Mülkiye*, 1934, s. 1-5.

“Ruhیات Karşısında Öğrenme ve Öğretme”, *Müzik ve Sanat Hareketleri*, 1934, s. 5-6.

“Bugünkü Psikolojinin Yeltenişleri I”, *İz*, 1935, s. 1-3.

“Bugünkü Psikolojinin Yeltenişleri II”, *İz*, 1935, s. 4-6.

“İş Psikolojisi”, *Edebiyat*, 1935, s. 28-36.

“Almanya’da Yeni Ruhیات Cereyanları: Bugünkü Alman Ruhیاتının Başlıca Temayülleri” *Felsefe Yıllığı II*, Bozkurt Mat., 1935, s.179-192.

“Bugünkü Psikolojinin Verimleri”, **Üniversite Konferansları 1935-1936**, Ülkü Basımevi, İstanbul 1937, s. 107-134.

“Ruhیاتın Yeni Verimleri”, *Kültür Haftası*, 1936, s. 12.

“Ruhیاتın Yeni Verimleri”, *Kültür Haftası*, 1936, s. 23-24.

“Ruhیاتın Yeni Verimleri”, *Kültür Haftası*, 1936, s. 43-44.

“Ruhیاتın Yeni Verimleri”, *Kültür Haftası*, 1936, s. 63-64

“Ruhیاتın Yeni Verimleri”, *Kültür Haftası*, 1936, s. 103-104.

“Ruhیاتın Yeni Verimleri”, *Kültür Haftası*, 1936, s. 124-126.

“Psikanalizin Değişmiş Şekillerinden Ferdî Ruhیات”, *Kültür Haftası*, 1936, s. 163-164.

“Psikanalizin Değişmiş Şekillerinden Tahlîlî Ruhیات”, *Kültür Haftası*, 1936, s. 183-185.

“J. P. Pavlov”, *Kültür Haftası*, 1936, s. 263-264.

“İnsan Hafızasının Karakteri”, *Her Ay*, 1937, s. 33-38.

“Yeni Türk Kadını ve Ruhî Münasebetleri Meselesi”, 1938, s. 152-164

“Yeni Türk Kadını ve Ruhi Münasebetleri I”, *Çığır*, 1939, s. 59-61.

“Yeni Türk Kadını ve Ruhi Münasebetleri II”, *Çığır*, 1939, s. 85-88.

“Yeni Türk Kadını ve Ruhi Münasebetleri Meselesi”, *Cogito*, 1998, s. 287-297.

“Çocukta Dil ve Düşünce”, *Cumhuriyet*, 1938, s. 3.

“Ruh Yapıları ve Dünya Görüşleri”, *Cumhuriyet*, 1938, s. 3.

“Ruhiyatta İç ve Dış Meselesi ve Bunları Tetkik Metodlarının Kıymeti”, *Felsefe Semineri Dergisi*, cilt 1, Türkiye Basımevi, İstanbul 1939, s. 15-29.

“Ruhiyat Muhasebeleri I”, *İlk Öğretim*, 1939, s. 132-133.

“Ruhiyat Muhasebeleri II”, *İlk Öğretim*, 1939, s. 250-251.

“Ruhiyat Muhasebeleri III”, *İlk Öğretim*, 1939, s. 250-251.

“Ruhiyat Muhasebeleri IV, İnsiyak Davranışları”, *İlk Öğretim*, 1939, s. 274-275.

“Ruhiyat Muhasebeleri V, İçtimai Davranışlar”, *İlk Öğretim*, 1939, s. 291-292.

“Ruhiyat Muhasebeleri VI, Davranışların Ayarlanması”, *İlk Öğretim*, 1939, s. 306-308.

“Psikoloji ve Roman”, *Hayat*, Sayı V, 1939, s. 3-4.

“Freud’un Ölümü”, *Cumhuriyet*, 1939, s. 167-168.

“Ruhi Yapımız ve Harp Hali”, *İş*, 1940, s. 26-27.

“Yeni Türk Kadını ve Ruhi Münasebetleri”CHP Halkevleri Neşriyatı Konuşmalar, 1940, s.30-42.

“Heyecan ve Membaları”, *Cumhuriyet*, 1941, s. 3.

“İtilmiş Heyecanlar”, *Cumhuriyet*, 1941, s. 3.

- “Acıkma ve Sevme”, *Cumhuriyet*, 1941, s. 3.
- “Bugünkü Milletler ve Ruhi Haletleri”, *Cumhuriyet*, 1941, s. 2.
- “Rüya Âlemi”, *Cumhuriyet*, *Cumhuriyet*, 1941, s. 2.
- “Rüyalar Neden Çabuk Unutulur?”, *Cumhuriyet*, 1941, s. 2.
- “Rüyalar Nasıl Tabir Edilir?”, *Cumhuriyet*, Ağustos 1941, s. 2.
- “Rüya ve Mistik Dünya”, *Cumhuriyet*, Eylül 1941, s. 2.
- “İç Âlemi Tetkik”, *Cumhuriyet*, 1941, s. 2.
- “Karagöz – Genç Ruhیاتçılarımıza”, *Cumhuriyet*, 1941, s. 2.
- “Sinir Buhranları ve Kadınlık”, *Cumhuriyet*, 1941, s. 2.
- “Kız ve Erkek Talebeler”, *Cumhuriyet*, 1941, s. 2.
- “Ruh Siskaları”, *Tasvir-i Efkâr*, 1941, s. 3.
- “İtilmiş Heyecanlar”, *Tasvir-i Efkâr*, 1941
- “Heyecanlar”, *Tasvir-i Efkâr*, 1941
- “Türk Çocuklarına Ne Gibi Masal ve Hikâyeler Okutmalı?” *Tasvir-i Efkâr*, 1941), s. 19.
- “Cinsi Hayatın Terbiyesi”, *Cumhuriyet*, 1942, s. 2.
- “Beden Yapısı ve Karakter”, *Cumhuriyet*, 1942, s. 2.
- “Ruhun Binbir Gecelerinden...”, *İş*, 1943, s. 21.
- “İnsiyaklar Bakımından İnsan Hareketlerinin İzahı”, *Cumhuriyet*, 1943, s. 2.
- “Ruh Yapımız ve Ahlakın Mahiyeti”, *Cumhuriyet*, 1943. s. 2.
- “Zekâ Nasıl İşler ve Nasıl Gelişir?”, *Cumhuriyet*, 1943, s. 2.

“Çocuk Meselesi”, *Cumhuriyet*, 1943, s. 2.

“Spritzizma Salgını”, *Cumhuriyet*, 1943, s. 2.

“Spritzizma Ne Suretle Bir İlim Olabilir?”, *Cumhuriyet*, 1943, s. 2.

“Spritzizmanın Doğumu ve Bir Din Oluşu”, *Cumhuriyet*, 1943, s. 2.

“Medyumlar Nasıl İnsanlardır?”, *Cumhuriyet*, 1943, s. 2.

“Ruhi İktidarlarımızın Hudutları”, *Cumhuriyet*, 1943, s. 2.

“Madde ve Ruh: 1”, *Büyük Doğu*, 1944, S.25, s. 4.

“Madde ve Ruh: 2 ”, *Büyük Doğu*, 1944, S. 26, s. 4.

“Madde ve Ruh: 3 ”, *Büyük Doğu*, 1944, S. 27, s. 4.

“Madde ve Ruh: 4 ”, *Büyük Doğu*, 1944, S.28, s. 4-5.

“Madde ve Ruh: 5 ”, *Büyük Doğu*, 1944, S.29, s. 4.

“Madde ve Ruh: 6 ”, *Büyük Doğu*, 1944, S. 30, s. 4.

“En Gizli İztırabımız ve Onun Tesellisi”, *İşte Sanat Edebiyat*, 1944, s. 2-3.

“Rüyada Uçmak”, *Cumhuriyet*, 1944, s. 2.

“Akıl Hastası Tedaviye Olduğu Kadar Anlaşılmaya da Muhtaçtır”, *Cumhuriyet*, 1944, s. 2.

“Yalnızlık Hissi ve Yalnız Adamlar”, *Cumhuriyet*, 1944, s. 2.

“Zaman Meselesi ve Ölüm Korkusu”, *Cumhuriyet*, 1944, s. 2.

“Tarihimizin Ruhi Bir Tahlili”, *Cumhuriyet*, 1944, s. 2.

“Felsefenin Talihi ve Yüksek Terbiye”, *Cumhuriyet*, 1944, s. 2.

“Okullar Açılırken”, *Cumhuriyet*, 1944, s. 2.

“İstirab ve Saadet”, *Cumhuriyet*, 1944, s. 2.

“Ölümü Aratan Musallat İstirablar”, *Cumhuriyet*, 1944, s. 2.

“Sinirlilik Halleri ve Alametleri”, *Cumhuriyet*, 1944, s. 2.

“Şiddetli ve Sürekli Huzursuzluklar”, *Cumhuriyet*, 1944, s. 2.

“Hakikatte her şeyin Madde Olduğu İddiası”, *Cumhuriyet*, 1944, s. 2.

“İnsan Beyni ve Elektrik Dalgaları”, *Cumhuriyet*, 1944, s. 2.

“Ruh Yapımız ve Onun Tipleri Bakımından Ahlak”, Üniversite Konferansları 1942-1943, Kenan Matbaası, s. 252-263.

“Maddeden Hayata Geçiş” *Büyük Doğu*, 1945, s. 6.

“Kadınlığın Hâkim Meyli ve Müşterek Ruhu”, *Cumhuriyet*, 1945, s. 2.

“Madde İle Ruh Arasında Sallanan Dünyamız”, *Cumhuriyet*, 1945, s. 2.

“Çocuk Ruhu Muamması ve Yeni Bir Çocuk Mecmuası”, *Cumhuriyet*, 1945, s. 2.

“İngiliz Pedagoji Bülteni”, *Cumhuriyet*, 1945, s. 2.

“Madde ve Ruh (İnceleme)”, *Büyük Doğu*, 1946, s. 6.

“Bugünkü Dünya Olaylarına Psikolojik Bir Bakış”, *Savaş*, 1947, s. 3 ve 10.

“Bugünkü Silahlara Psikolojik Bir Bakış”, *Savaş*, 1947, s. 2 ve 11.

“Manevi Hayatımız”, *Savaş*, 1947, s. 2 ve 13.

“Terbiye İnkılâpçılarımızdan İhsan Sungur”, *Cumhuriyet*, 1946, s. 2.

“Görünüşlerin Kıymeti ve Onların Ötesindeki Âlemin Ehemmiyeti”, *Cumhuriyet*, 1946, s. 2.

“Yalan ve Yalana Benzeyen Hafıza Heyecanları”, *Cumhuriyet*, 1946, s. 2.

- “Normal ve Marazi Meselesi”, *Cumhuriyet*, 1946, s. 2.
- “Harbin Meydana Çıkarttığı Psikolojik Hareketler”, *Cumhuriyet*, 1947, s. 2.
- “Ruh Hastalıklarında Ahlak Duygusu”, *Cumhuriyet*, 1947, s. 2.
- “Hayat ve Ruhunu Arayan İnsan”, *Cumhuriyet*, 1947, s. 2.
- “Duygularımızın Bir Şifresi”, *Cumhuriyet*, 1947, s. 2.
- “Pierre Janet’nin Ruhiyatta Açmış Olduğu Çığır”, *Cumhuriyet*, 1947, s. 2.
- “İki Ben Arasında”, *Cumhuriyet*, 1947, s. 2.
- “Madde ile Ruh Arasında”, *Cumhuriyet*, 1947, s. 2.
- “Çocuk Altı Yaşında Mektebe Başlayabilir mi?”, *Cumhuriyet*, 1948, s. 2.
- “Yeni Doğan Çocukta Zeka Nasıl Olgunlaşıyor?: Annelere”, *Cumhuriyet*, 1948, s. 2.
- “Ruhi Baskılar”, *Cumhuriyet*, 1948, s. 2.
- “Hezeyan Fikir ve Hareketler”, *Cumhuriyet*, 1948, s. 2.
- “Ruh Hastalarının Kendi Hallerine Karşı Durumları”, *Cumhuriyet*, 1948, s. 2.
- “Ruh Sağlığı”, *Cumhuriyet*, 1948, s. 2.
- “İrade Bozukluk ve Garabetleri”, *Cumhuriyet*, 1949, s. 2.
- “Zaman ve İstirap”, *Büyük Doğu*, 1950, s. 13.
- “İçtimai ve Ferdi Hafıza”, *Bilgi*, 1951, s. 1-5.
- “Dünya ve Bizim Dünyamız”, *Bilgi*, 1952, s. 1-3.
- “Yalnız İnsan”, *Bilgi*, 1952, s. 3.
- “Veraset ve Terbiye”, *Bilgi*, 1952, s. 1.

“Çocuk Muhayyilesi”, *Bilgi*, 1952, s. 1-2.

“Ruh Nerede: Amipler”, *Büyük Doğu*, 1954, s. 8.

“Ruh Nerede: Beyin”, *Büyük Doğu*, 1954, s. 6.

“Ruh Nerede: İcat”, *Büyük Doğu*, 1954), s. 6.

“Ruh Nerede: Ruh, Beden, Sanat”, *Büyük Doğu*, 1954, s. 6.

“Ruh Nerede -Netice”, *Büyük Doğu*, 1954, s. 6.

“İnsan Hafızası”, *Türk Yurdu*, 1957, s. 561-565.

SONUÇ

Genel tanımı; insan ve hayvan davranışlarını incelemek olan psikolojinin, Antik Çağ'a kadar uzanan bir geçmişi vardır. Uzun bir süre felsefenin çalışma alanı içerisinde bulunmuş ve bilimsel bir kimlik kazanması zaman almıştır. Thomas Hobbes (1588-1679), John Locke (1632, 1704) ve David Hume (1711-1776) gibi filozoflar, insan zihninin deneyimler ile bilgi edindiğini savunmuşlar; bu düşüncenin aksine, Leibnitz (1646,1716) ve Kant (1724-1804) gibi filozoflar ise duyumların bilgiyi açıklamada yeterli olamayacağını ve zihnin doğuştan getirdikleri bazı özelliklere sahip olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bilimsel yöntemlerden uzak olan bu dönem J. M. Baldwin tarafından "Felsefi Psikoloji" olarak adlandırılmıştır. Ayrıca bu dönem Klasik Psikoloji adıyla da bilinmektedir.

Psikolojinin bilimsel bir nitelik kazanarak bağımsız bir bilim dalı haline gelmesi konu farkından değil, kullanılan yöntem açısından olmuştur. Fizyoloji bilimi ile birlikte insan zihninin deneylerle incelenmesi yani bilimsel metotların kullanılması, psikolojinin bilim kimliğine kavuşmasını sağlamıştır.¹³⁶ Temelde aynı problemlerin yer almasına rağmen, deneysel yöntemlerin kullanılması psikolojiyi felsefeden uzaklaştırmıştır diyebiliriz. Spencer (1820-1903) gibi filozoflar tarafından zihnin fizyolojik açıdan incelenmesinin savunulması, psikolojide yeni bir dönemin kapısını aralamıştır. Bu anlamada yapılan ilk çalışmalar Helmholtz (1821-1894) ve Fechner'e (1801-1887) aittir. Helmholtz'un araştırmaları, psikolojik durumların deney aracılığı ile ölçülebilir olduğunu göstermiş, Fechner ise psikofizik adını verdiği yöntemle duyumlar üzerinde ölçümler yapmıştır. Bu iki fizyoloğun çalışmaları Wilhem Wundt'a zemin hazırlamış ve psikolojinin felsefeden ayrılarak bilimsel bir nitelik kazanması, 1879 yılında Wundt'un ilk psikoloji laboratuvarını kurmasıyla gerçekleşmiştir. Böylece Wundt'un kurduğu laboaratuarla birlikte, psikoloji yeni bir bilim dalı olarak kabul görmüştür. Burada göz ardı edilmemesi gereken bir isim daha vardır ki o da hafıza deneyleri ile bilinen ve deneysel psikolojinin yaratıcılarından birisi sayılan Hermann Ebbinghaus'tur.

¹³⁶ Shultz, s. 26-27.

Türk Psikoloji Tarihi'ne baktığımızda modern anlamda psikoloji çalışmalarının, 1860'lı yılların sonlarına dayandığını anlaşılmaktadır. 1869'da yayınlanan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile Darülfünûn'da ilm-i ahval-i nefis adında bir ders okutulmasına karar verilmiştir. Felsefe ve Edebiyat şubesinde okutulması planlanan bu ders, hoca eksikliğinden dolayı verilememiş ancak aynı tarihte Aziz Efendi'nin "Mizaçlar ve İklimler" (Emzac-ü Ekalîm) adlı konferansı ilk psikoloji dersi olarak değerlendirilmiştir¹³⁷. Türk Psikoloji Literatürü'nde ise psikolojiyle ilgili ilk telif eser Yusuf Kemal Bey'in 1876'de yayınladığı, *Gâyetü'l-Beyân fî Hakikati'l-İnsân yahûd 'İlm-i Ahvâl-i Rûh* adlı eseridir.¹³⁸ Yusuf Kemal Bey'in yanı sıra psikolojiyle ilgili telif eserleri bulunan diğer isimler şunlardır: Ahmed Midhat, Sırrı Giridi Paşa, İbrahim Edhem, Hoca Tahsin Efendi, Rıfat bin Mehmet Emin ve Ali İrfan Eğribozi.¹³⁹

Ülkemizde psikolojinin kuruluş tarihi olarak kabul gören bir diğer tarih ise 1915 yılıdır. 1915'te genç Alman bilginlerinden Georg Anschütz psikoloji dersleri vermek üzere İstanbul'a davet edilmiş, üç sene boyunca İstanbul Üniversitesi'nde dersler vermiş ve Almanya'dan getirmiş olduğu malzemeler ile burada bir laboratuvar kurmuştur. Kalmış olduğu süre boyunca Ali Haydar Taner kendisine asistanlık yapmıştır. Anschütz, ülkemizde çalıştığı üç sene zarfında yalnızca psikolojide deneysel yöntemin önemini vurguladığı bir makale yayınlamıştır.¹⁴⁰ Ayrıca 1915 yılının psikoloji tarihimiz açısından bir diğer önemi, bu tarihte İbrahim Alaettin tarafından tercüme edilen Binet-Simon Zeka Testi'nin uygulanmasıdır. 1937 senesinde ise Wilhem Peters Türkiye'ye gelmiş ve İstanbul Üniversitesi'nde çalışmıştır.¹⁴¹ Peters ile Anschütz'ü karşılaştırdığımızda modern psikoloji olarak görülebilecek çalışmaların daha ziyade Peters'e ait olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca Wilhelm Peters, 1919 yılından beri Umumi Psikoloji Kürsüsüne başkanlık eden Mustafa Şekib ile Tecrübi Psikoloji ve Pedagoji Kürsüsü'nü kurmuşlardır.¹⁴²

¹³⁷ Sertan Batur, "Psikoloji Tarihinde Köken Mitosu ve Georg Anschütz'ün Hikayesi", *Toplum ve Bilim*, S: 102, İstanbul 2003, s. 168-188.

¹³⁸ Remzi Demir, "İlk Psikoloji Kitabımız: Gâyetü'l-Beyân fî Hakikati'l-İnsân", *Dört-Öge*, Yıl:1-S:1, Ankara 2012, s. 48.

¹³⁹ Ömer Mahir Alper, *Açıklamalı Felsefe Eserleri Bibliyografisi*, İstanbul 2004.

¹⁴⁰ Beğlan Birand Toğrol, *Psikoloji Bölümü ve Tecrübi Psikoloji Enstitüsü Çalışmaları Bibliyografyası*, İstanbul 1972.

¹⁴¹ Sertan Batur, a.g.m., s.102.

¹⁴² Prof. Dr. Nuri Bilgin, *Başlangıçtan Günümüze Türk Psikoloji Bibliyografyası*, İzmir 1988, s.17.

Türk müellifler tarafından yazılan modern psikoloji olarak nitelendirebileceğimiz ilk eser, muhtemelen Mustafa Hayrullah Diker'in 1917'de yayınladığı *Freud'un Psikolocyası Üzerine Tecrübe-i Tetebbu'îyye*, adlı eseridir. Diker'in yanı sıra bu dönemde öne çıkan diğer isimler: Ahmet Nebil, Baha Tevfik, Mustafa Şekib Tunç, İbrahim Alaaddin Gövsa ve Mustafa Rahmi Balaban'dır. Fakat bu isimler arasında Türk Psikoloji Tarihimiz açısından öne çıkan Mustafa Şekib Tunç'un yeri çok farklıdır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde ve Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte modern dönemde yaşamış aydınlarımızdan birisi de Mustafa Şekib Tunç'tur. Bu açıdan bakıldığında, her iki dönem için de , Mustafa Şekib'in telif, tercüme eserleri ve düşünceleri sosyal ve kültürel yaşantımızın yanı sıra eğitim hayatımızı da etkilemiştir. Mustafa Şekib'in Modernleşme Dönemi içerisinde felsefe ve psikoloji eğitimi üzerindeki etkisi Bergson'la sınırlı kalmamıştır. Psikoloji biliminin temsilcileri olan Ebbinghaus, Ribot, Freud, Dwelshauvers ve James'in eserlerini de tercüme ederek psikoloji literatürümüzün gelişmesine büyük katkıda bulunmuştur.

1919 yılında göreve başladığı Darülfünûn'da, Mustafa Şekib otuz seneden fazla Psikoloji Kürsüsü'ne başkanlık etmiştir. On dört tercüme, on bir telif eseri ve çeşitli dergi ve gazetelerde yayınlanan 800'ü aşkın makalesi bulunmaktadır. Tercüme eserlerine baktığımızda göze çarpan şey, bu kitapların çoğunun psikolojinin temel eserleri olmasıdır. Avrupa'da almış olduğu psikoloji eğitimi, Darülfünûn'da psikoloji dersleri vermesi, lise eğitimi için psikoloji kitabı yazması ve yapmış olduğu çeviri eserlerle beraber, Mustafa Şekib'in Türk psikoloji geleneğimizdeki etkisi tartışılmazdır.

Mustafa Şekib hakkında bugüne kadar yapılmış çalışmalara baktığımızda daha çok, Bergson'un felsefesi ve din psikolojisi üzerine yoğunlaşmış olduğu görülmektedir. Bunun nedeni her iki alanda da ilk isim olmasından kaynaklanmaktadır. Mehmet Emin Erişirgil, İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Suphi Ethem ve Rıza Tevfik gibi fikir adamları, Türk Bergsonculuğu olarak bilinen akım içerisinde

zikredilmektedir. Fakat Mustafa Şekib'i diğerlerinden ayıran nokta, Bergson öğretisini de psikolojik anlamda değerlendirmesidir diyebiliriz.

Çalışmamızda, Mustafa Şekib'in Türk Psikoloji Tarihi'ndeki yerini ortaya koymaya çalıştık. Araştırmamız neticesinde şunu gördük ki, Mustafa Şekib, Mustafa Rahmi Balaban ve İbrahim Alaettin Gövsa, 1912 yılında Cenevre'de kurulan Jean-Jaques Rousseau Enstitüsü'nde psikoloji ve pedagoji eğitimi almışlar ve eğitim hayatımıza bu çevrenin psikoloji geleneğini ve anlayışını taşımışlardır. Tezimizde yer verdiğimiz bu üç ismin telif ve tercüme eserlerine baktığımızda, Enstitü'nün etkisi açık bir şekilde görülmektedir.

Mustafa Şekib yazmış olduğu üniversite ve lise ders kitaplarıyla, psikoloji biliminin yukarıdan aşağıya doğru yayılmasını sağlamıştır. Bu bakımdan psikoloji geleneğinde sağlam bir yer edinmiştir. Ancak burada şunu belirtmeliyiz ki, Mustafa Şekib psikoloji alanında deneysel çalışmalar yapmamış, Batıda yapılan mevcut çalışmaları ülkemizde tanıtmaya ve yaymaya çalışmıştır. Vermiş olduğu dersler ve yazmış olduğu kitaplarıyla Fransız Psikolojisi'nin temel kuramlarını aktarmıştır. Mustafa Şekib kadar olmasa da, bu psikolojinin ülkemizde tanınmasını ve yer edinmesini sağlayan Mustafa Rahmi Balaban ve İbrahim Alaettin Gövsa'nın modern psikoloji tarihimizdeki etkileri de derinlemesine araştırılmalıdır.

Genel olarak Bergson Felsefesi'nin temsilcisi olarak görülen Mustafa Şekib'in, yalnızca felsefe değil psikoloji alanında da otorite olarak kabul edilmesi gerekmektedir. Çalışmamız boyunca göstermeye çalıştığımız gibi Tunç, XIX. yüzyılın pozitivist bilim anlayışı içerisinde kendine yer bulmuş, felsefe ve psikoloji çalışmalarını yalnızca eğitim hayatına değil sosyal, siyasal ve kültürel hayata da uygulamıştır.

KAYNAKLAR

Alper, Ömer Mahir, *Açıklamalı Felsefe Eserleri Bibliyografisi*, İstanbul 2004.

Batur, Serkan, “Psikoloji Tarihinde Köken Mitosu ve Georg Anschütz’ün Hikayesi”, *Toplum ve Bilim*, S.102, 2005

Bergson, Henri, *Bergson ve Kudreti Ruhîyeye Dair Birkaç Konferansı*, çev. Mustafa Şekib Tunç, Maarif Vekaleti Neşriyatı, İstanbul 1923.

Bergson, Henri, *Gülme (Komiğin Anlamı Üzerinde Bir Deneme)*, çev. Mustafa Şekib Tunç, MEB Yay., İstanbul 1945.

Bergson, Henri, *Şuurun Doğrudan Doğruya Verileri*, çev. Mustafa Şekib Tunç, MEB Yay., İstanbul 1950.

Bergson, Henri, *Yaratıcı Tekâmül*, çev. Mustafa Şekib Tunç, MEB. Yay., İstanbul 1947.

Bergson, Henri, *Yaratıcı Tekâmülden Hayatın Tekâmülü*, çev. Mustafa Şekib Tunç, Devlet Mat., İstanbul 1934.

Çolak, Güldane, *Avrupa’da Osmanlı Kızları*, Heyamola Yay., İstanbul 2013.

Demir, Remzi, “İlk Psikoloji Kitabımız: Gâyetü’l-Beyân fî Hakîkati’l-İnsân”, *Dört-Öge*, S:1, Ankara 2012.

Demir, Remzi, “Mustafa Şekip Tunç’un Ruhîyatı”, *Bilim ve Ütopya*, S:215, 2012

Dwelshauvers, Georges, *Psikoloji*, çev. Mustafa Şekib Tunç, Devlet Basımevi, İstanbul 1938.

Dwelshauvers, Georges, *Muasıır Fransız Psikolojisi*, çev. Mustafa Şekip Tunç, İstanbul Üniversitesi Yay., İstanbul, 1940.

Ebbinghaus, Hermann, *Mûlahhas Ruhîyat*, çev. Mustafa Şekib Tunç, Darülfünûn Mat. İstanbul, 1919.

Ertan, Veli, “Mustafa Rahmi Balaban”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 1992, c. 5

Freud, Sigmund, *Froydizm: Psikanalize Dair Beş Konferans*, çev. Mustafa Şekib Tunç, Milli Mat. İstanbul 1926.

James, William, *Terbiye Musahabeleri*, çev. Mustafa Şekib Tunç, Matbaa-i Amire, İstanbul 1923.

Kanat, Halil Fikret, *Pedagoji Tarihi*, MEB Ya., İstanbul 1948.

Mollaer, Fırat, *Türkiye 'de Liberal Muhafazakarlık*, Dergah Yayınları, İstanbul 2008.

Prof. Mustafa Şekip Tunç Jübilesi, Maarif Mat. İstanbul 1944.

Prof. Dr. Nuri Bilgin, *Başlangıçtan Günümüze Türk Psikoloji Bibliyografyası*, İzmir 1988.

Schultz, Duane P., Schultz, Sydney Ellen, *Modern Psikoloji Tarihi*, çev. Aslay, Yasemin, Kaknüs Yay., İstanbul 2007.

Şahin, Mustafa, *Hayatı ve Düşünceleriyle Mustafa Rahmi Balaban*, Phoenix Yay., Ankara 2005.

Taner, Ali Haydar, *Meşhur Ruhbilimciler*, Pedagoji Cemiyeti Yay., İstanbul 1954.

Taştan, Çoşkun, *Türkiye 'de Psikanaliz Hakkında En Eski Metinler*, c. I. II., Bağlam Yay., İstanbul 2009.

Taştan, Çoşkun, *Geç Osmanlı-Erken Cumhuriyet Döneminde Türkiye 'de Freudizm*, Orion Kitabevi, Ankara 2012

Toğrol, Beğlan Birand, *Psikoloji Bölümü ve Tecrübi Psikoloji Enstitüsü Çalışmaları Bibliyografyası*, İstanbul 1972.

Tunç, Mustafa Şekib, *Bir Din Felsefesine Doğru*, Türkiye Yay, İstanbul 1959.

Tunç, Mustafa Şekib, *Çin Felsefesinin Kaynakları*, İstanbul (tarihsiz)

Tunç, Mustafa Şekib, *Felsefe Dersleri: Ruhیات*, Matbaa-ı Amire, İstanbul 1924.

Tunç, Mustafa Şekib, *Felsefe-i Din*, Darülfünûn Mat., İstanbul, 1927.

Tunç, Mustafa Şekib, *Fikir Sohbetleri*, Ülkü Basımevi, İstanbul 1948.

Tunç, Mustafa Şekib, *Gülmek Nedir ve Kime Güliyoruz?*, Kader Mat., İstanbul 1921.

Tunç, Mustafa Şekib, *İnsan Ruhu Üzerinde Gezintiler*, Cumhuriyet Basımevi, İstanbul 1943.

Tunç, Mustafa Şekib, *Psikoloji Dersleri (Terbiye Bakımından)*, Pulhan Mat., İstanbul 1950.

Tunç, Mustafa Şekib, *Psikolojiye Giriş*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Mat., İstanbul 1949.

Tunç, Mustafa Şekib, *Ruh Aleminde*, Ülkü Kitap Yurdu, İstanbul 1945.

Tunç, Mustafa Şekib, Terakki Fikri Menşei ve Tekâmülü, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Mat., İstanbul 1928.

Ülken, Hilmi Ziya, *Türkiye 'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Ülken Yay., İstanbul 2001.

Ün Açıkgöz, Kamile, *Aktif Öğrenme*, Biliş Özel Eğitim Yay., İzmir 2002.

Yıldız, Yakup, “Mustafa Şekip Tunç ve Felsefe Görüşleri”, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı Felsefe ve Din Bilimleri Bilim Dalı, İstanbul 2010.

ÖZET

Osmanlılarda modern psikolojiye ait ilk kitaplar, Batı'da psikolojinin felsefeden ayrılarak müstakil bir disiplin haline geldiği XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonra yazılmıştır. Kısa bir tarihe sahip olan bu bilim, Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi eğitim hayatımızda kendine yer bulmuştur. Çalışmamızda, uzun yıllar boyunca Darülfünûn'da hocalık yapmış olan Mustafa Şekib Tunç'un eserleri incelenmiş ve bu eserlerin psikoloji tarihimizdeki yeri gösterilmiştir.

ABSTRACT

Early books on modern psychology in the Ottomans were written after the second half of the XIX. century when psychology became a seperated discipline from philosophy. This science which has a brief history has found its place in the educational background of the Ottoman and Republican periods. In our dissertation, the works of Mustafa Şekib Tunç who taught in Darülfünûn (İstanbul University) for many years has been analysed. Our object in this study is to determine the importance of these works in the history of psychology which belongs to our society.